

Holokaust u dječjoj književnosti

Cvenić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:734666>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-26**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za komparativnu književnost

HOLOKAUST U DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI

Diplomski rad

Lucija CveniĆ

Mentorica: dr. sc. Željka Matijašević, red. prof.

ZAGREB, lipanj 2023.

Holokaust u dječjoj književnosti

Sažetak:

Ovaj diplomski rad nastoji prikazati na koje sve poteškoće nailaze autori knjiga za djecu koji se odluče pisati o tematici holokausta, zašto je književnost jedan od najboljih alata za učenje o holokaustu, koji su ciljevi dječje književnosti o holokaustu i kakvu ulogu u svemu tome imaju roditelji i učitelji. Drugi dio rada posvećen je analizi dvaju književnih djela koja pripadaju različitim žanrovima. Suprotstavljanjem fiktivnog romana Johna Boynea pod nazivom *Dječak u prugastoj pidžami* i autobiografije *Kćerin dar majci – sjećanja iz doba holokausta* autorice Trudi Birger i koautora Jeffreyja M. Greena iznose se pozitivne i negativne strane obaju žanrova, ali se predstavljaju i produbljuju i drugi aspekti koji su ključni prilikom čitanja navedenih djela. Dio rada koji je posvećen romanu *Dječak u prugastoj pidžami* raspravlja će o pohvalama i kritikama romana i razlozima zbog kojih je, s jedne strane, toliko dojmljiv mlađoj publici, a s druge strane, po mišljenju brojnih kritičara precijenjen, te o istraživanju koje je provedeno u Engleskoj kako bi se otkrilo zavrijeđuje li djelo zaista mjesto na popisu obavezne literature u brojnim školama diljem svijeta. Naposljetku, analizom *Kćerinog dara majci* utvrdit ćemo po čemu je žensko iskustvo holokausta drugačije od muškog, kojim su se obrambenim mehanizmima služile žene kako bi preživjele strahote Drugog svjetskog rata te zašto se u djelima poput ovoga, kada uz autora koji je ujedno i žrtva imamo i drugog autora koji je najčešće profesionalni pisac, u pitanje dovodi autorstvo i autentičnost glasa.

Ključne riječi:

dječja književnost o holokaustu, fikcija, autobiografija, *Dječak u prugastoj pidžami*, *Kćerin dar majci – sjećanje iz doba holokausta*, kriterij vjerodostojnosti, žensko iskustvo holokausta

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEMA HOLOKAUSTA U DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI.....	3
2.1. Kako pristupiti temi holokausta u dječjoj književnosti?	3
2.2. Učenje o holokaustu kroz književnost.....	4
2.3. Što djeca mogu naučiti iz knjiga o holokaustu?	5
2.4. Ciljevi dječje književnosti o holokaustu u nastavi	6
3. JOHN BOYNE, <i>DJEČAK U PRUGASTOJ PIDŽAMI</i>	8
3.1. John Boyne	8
3.2. <i>Dječak u prugastoj pidžami</i>	8
3.3. Kratak sadržaj	9
3.4. Kritike romana	11
3.5. Istraživanje o utjecaju <i>Dječaka u prugastoj pidžami</i> na razumijevanje holokausta kod djece.....	15
3.6. Pozitivne strane romana.....	17
3.7. Treba li književnost o holokaustu biti fiktivna?	18
4. TRUDI BIRGER, JEFFREY M. GREEN, <i>KĆERIN DAR MAJCI – SJEĆANJA IZ DOBA HOLOKAUSTA</i>	21
4.1. Autobiografija kao opreka fikciji	21
4.2. <i>Kćerin dar majci – sjećanja iz doba holokausta</i>	23
4.3. Obrambeni mehanizmi kod žena za vrijeme holokausta	30
5. ZAKLJUČAK	35
POPIS LITERATURE	37

1. UVOD

Kroz ovaj diplomski rad kojemu je tema holokaust u dječjoj književnosti cilj je prikazati s kojim se sve izazovima susreću autori koji se odluče pisati o ovoj tematici, na koje je načine moguće pristupiti temi holokausta kada je u pitanju dječja književnost, zašto se smrt i dalje smatra tabu-temom iako je kao motiv sveprisutna i „normalna“ u žanrovima s kojima se djeca susreću još u najranijoj mladosti, na primjer u bajkama, zašto brojni stručnjaci smatraju da je upravo književnost najbolje sredstvo za suočavanje djece s tematikom holokausta, zbog čega brojni roditelji imaju strah kada je u pitanju literatura o holokaustu koja je sastavni dio većine kurikulumu u osnovnim i srednjim školama, što o svemu misle djeca te koja je njihova reakcija na čitanje takvih djela.

Rad suprotstavlja i uspoređuje autobiografiju i fikciju kao dva žanra koja su vrlo čest odabir autora dječje književnosti o holokaustu. Istražuju se prednosti i mane ovih žanrova na način da se u opreku stavljaju, s jedne strane, potpuna vjerodostojnost i realističan prikaz samih događaja za vrijeme Drugog svjetskog rata te, s druge strane, „bezazleno“ izmjenjivanje ili ublažavanje povijesnih činjenica u svrhu suzbijanja traume ili straha kod djeteta. Za analizu su kao tekstualni predlošci odabrana dva naslova: fiktivno djelo Johna Boynea pod nazivom *Dječak u prugastoj pidžami* i autobiografija *Kćerin dar majci – sjećanja iz doba holokausta* koja je nastala kao produkt dvaju autora, Trudi Birger i Jeffreyja M. Greena.

Iako su oba naslova slična po tome što obrađuju tematiku holokausta te su im glavni likovi djeca i mlađi adolescenti, djela se razlikuju u mnogim aspektima. Dok se u romanu *Dječak u prugastoj pidžami* priča razvija iz perspektive njemačkog dječaka Brune čiji je otac jedan od glavnih zapovjednika logora Auschwitz, *Kćerin dar majci* je autobiografija Židovke Trudi Birger koja je preživjela holokaust i u djelu prepričava sve strahote koje su joj se dogodile prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata.

U analizi romana Johna Boynea prvo ćemo iznijeti kratak sadržaj romana, a nakon toga pregled negativnih i pozitivnih kritika samog djela koje je izazvalo poprilične kontroverze. Nadalje ćemo prikazati recepciju romana u čitalačke publike kojoj je namijenjen, osvrnuti se na istraživanje koje otkriva je li ovo djelo zaista poučno i treba li se čitati u školama te razloge zbog kojih je ovaj roman jedan od najčitanijih naslova dječje književnosti o holokaustu, što ga čini toliko posebnim i dojmljivim za mlađu publiku.

Analizom drugog djela pod nazivom *Kćerin dar majci – sjećanja iz doba holokausta* prikazat ćemo osim kratkog sadržaja i neke druge aspekte kojih se dotiču Birger i Green, a koji u prvom romanu nisu prisutni. Naime, ovo se djelo razlikuje po tome što progovara o ženskom iskustvu holokausta pa ćemo tako govoriti o specifičnosti ženske traume i o obrambenim mehanizmima kojima su se služile žene za vrijeme holokausta. Osim toga, ova je autobiografija posebna po tome što osoba koja je glavni lik i koja je preživjela traumu nije i jedini pisac djela pa će stoga jedan dio rada biti posvećen i pitanju samog autorstva.

2. TEMA HOLOKAUSTA U DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI

2.1. Kako pristupiti temi holokausta u dječjoj književnosti?

Iako danas postoji mnogo knjiga za djecu koje se bave događanjima za vrijeme holokausta, situacija nije oduvijek bila takva. Autori su se ovom temom intenzivnije počeli baviti tek osamdesetih godina prošlog stoljeća. (Lassner i Cohen 2014: 169) Jedan od razloga zbog čega je tomu tako je što se pri pisanju dječje literature autori susreću sa svim problemima s kojima se susreću i autori književnosti za odrasle, ali pritom imaju dodatnu odgovornost: ako ovako velik i bitan povijesni događaj trivijaliziraju na bilo koji način, naići će na osudu kritičara, a usto i čitatelja.

U prošlosti je vladalo opće mišljenje prema kojem se o holokaustu trebalo pisati oslanjajući se na svjedočanstva i povijesne činjenice. Inovativnost i unošenje fikcije, s druge strane, nisu bili dobro prihvaćeni, štoviše, takvi su se pokušaji smatrali gotovo „svetogrđem“. (Franklin 2018) Dugo se vjerovalo da će djeca najbolje naučiti o dešavanjima za vrijeme holokausta ako im se u djelima prikažu na što realističniji način. Ipak, događaji su u tolikoj mjeri strašni i nevjerovatni da se postavlja pitanje je li spoj fikcije i ove tematike zaista toliko pogrešan? Dok jedni smatraju da djeca uz pomoć fantastičnih i bajkovitih elemenata mogu na lakši i pristupačniji način naučiti o brutalnosti svega onoga što se dogodilo tijekom holokausta, drugi tvrde da ti isti elementi umanjuju, ublažavaju i sentimentaliziraju strahote i katastrofu ovako važnog povijesnog događaja. Upravo zbog toga se tehnike književnog realizma najčešće prihvaćaju kao najbolje jer se smatra da stvarni prikaz može najmjerodavnije i najbliže oslikati sudbine žrtava i svjedoka. (Lassner, Cohen 2014: 168) Ipak, priče preživjelih se uvelike razlikuju te se mnogi čitavog događaja sjećaju samo u fragmentima zbog toga što su cjelokupno iskustvo pokušali potisnuti u sebi ili jednostavno zbog vremenskog perioda koji je prošao od samog događaja do danas. U tom slučaju fantastični elementi mogu odlično poslužiti kako bi se osigurala „koherentnost i dostupnost njihove, u suprotnom, neshvatljive priče“. (ibid)

Bilo kako bilo, činjenica je da se s djecom rijetko razgovara o smrti te da je smrt u današnjem društvu, isto kao što je bila i u prošlosti, velika tabu tema. U književnosti za djecu ona se, u usporedbi s drugim temama kao što su avantura, odrastanje, ljubav, igra i slično, koristi mnogo rjeđe. Djeca različitog uzrasta smrt doživljavaju na različite načine. Prema jednom istraživanju psihologa (Haramija 2002: 33), djeca od treće do pete godine vjeruju da su mrtvi „manje živi“, drugim riječima, smrt doživljavaju kao dugi san. Nadalje, djeca od pete

do devete godine razumiju da je smrt nešto konačno i da se mrtvi više nikad ne vraćaju među žive. U tom razdoblju, djeca smrt povezuju sa strahom i plaše je se. U devetoj godini dijete počinje doživljavati i prihvaćati smrt na isti način kao i odrasla osoba.

S druge strane, dok se u realističnoj prozi smrt prikazuje kao nešto čega se treba bojati, zanimljivo je da je isti taj motiv uobičajen pa čak i neophodan u bajkama, pripovjednim vrstama s kojima se djeca susreću još u najranijoj dobi. Bajke u većini slučajeva ne bi mogle funkcionirati bez kažnjavanja glavnih negativaca smrću. (ibid: 37) Ipak, neizbježno je govoriti o motivu smrti u književnosti o holokaustu, događaju koji predstavlja prekretnicu u povijesti čovječanstva jer je u tom razdoblju umalo istrijebljena čitava skupina ljudi. Točan broj žrtava ne može se odrediti, ali se procjenjuje da je život izgubilo između 5 860 000 i 6 milijuna osoba među kojima je bilo i milijun djece. (Ferriss 2013)

2.2. Učenje o holokaustu kroz književnost

Jasno je da je teško približiti djeci ovako monstruoan događaj u kojemu se ozljeđivanje ljudi nagrađivalo, a pomaganje drugima kažnjavalo. (Green 2010: 34) Američki pisac dječjih knjiga Eric Kimmel ustvrdio je 1977. kako je odgovornost koju autor nosi na svojim leđima kada se suočava s temom holokausta ogromna jer je „rastrgan između dužnosti koju ima prema svojoj temi i odgovornosti koju ima prema svom zanatu: ne smije biti previše nasilan, previše optužujuć, previše depresivan“. (Mikel) Mnogi kritičari i stručnjaci se pak slažu da je književnost izvrstan način pomoću kojega se mladima može bolje približiti što se događalo između 1933. i 1945. godine.

Roditelji često izbjegavaju razgovarati i učiti djecu o ovako teškim temama jer smatraju da su još uvijek nevina i ranjiva pa bi im zbog toga potresne scene mogle prouzrokovati šok ili traumu. K tome, misle da su sklona oponašanju te bi zbog brutalnosti o kojima čitaju i sama mogla postati agresivna. Također, vode se pretpostavkom da su njihova djeca naivna i neiskvarena te ih stoga treba zaštititi od neprimjerenih tema u književnosti jer imaju pravo na djetinjstvo koje bi trebalo biti što je moguće duže „netraumatično ‘lebdenje’ u idealnom svijetu“. (Saksida 2002: 47) Zbog dječje sklonosti oponašanju književnost je dužna, prije svega, nuditi obrasce koji su vrijedni oponašanja. Drugim riječima, zadaća književnosti je odgajati. (ibid: 46-47) Zbog svih tih ograničavajućih pretpostavki roditelji se pitaju je li moguće djeci ispričati istinu a da ih se ne uplaši ili traumatizira.

Uz autore koji nailaze na poteškoće pri pisanju samih djela, učenje o holokaustu jedno je od najvećih i najtežih zadaća i za učitelje i profesore. Međutim, prema Martinu Goldbergu

(1995: 104), ono je nužno zbog vremena u kojem živimo u kojem smo više nego ikad svjedoci svakodnevnog rasizma, etničkog i vjerskog neprijateljstva i mržnje. Goldberg smatra da je obrazovanje „najmoćnije oruđe“ (ibid) u borbi protiv svih nedaća koje nas okružuju. K tome, Eva Mozes Kor, jedna od rijetkih koji su preživjeli Auschwitz, zajedno sa spisateljicom Danicom Davidson napisala je knjigu *I Will Protect You* pomoću koje se, kako ona kaže, djecu osim o holokaustu uči i o tome kako prepoznati ekstremizam i propagandu te kako se izliječiti nakon pretrpljene traume što može biti korisno, na primjer, zlostavljanoj djeci. (Bird 2022)

O važnosti učenja o holokaustu kroz književna djela govori i engleski učitelj Paul Regelbrugge koji je tijekom svog dvanaestogodišnjeg rada u jednoj osnovnoj školi u obaveznu literaturu uvrstio i dva vrlo poznata naslova: *Noć* židovskog autora Elieja Wiesela i *Mausa* američkog autora Arta Spiegelmana. Regelbrugge tvrdi da niti jedan drugi tekst nije izazvao toliki interes i promijenio dinamiku u učionici na način na koji su to učinile upravo ove knjige. Zanimanje su pokazivala djeca različite dobi i različitog podrijetla. Mnogima su ova djela „promijenila život“. (Gibson 2022) Mnoga su im se djeca iznova vraćala jer bi im svakim novim čitanjem bivala jasnija. Istovremeno su u njima budila znatiželju, poticala ih na razgovor i otvarala nebrojena nova pitanja. Engleski učitelj smatra da se u šestom razredu može početi s uvođenjem „sigurnijih“ knjiga o holokaustu jer školarci tada uče o empatiji i razumijevanju. To bi bile knjige koje, kako on kaže, „ne ulaze ravno u srce tame, daju prednost lekcijama o otporu, pokazuju više svjetla i hrabrog djelovanja.“ (ibid) Ono što je važno kod odabira knjiga je utvrditi da se temelje na povijesnim činjenicama, da se koriste rječnikom koji je prikladan i točan te da izbjegavaju generalizacije, to jest da je jezik precizan.

2.3. Što djeca mogu naučiti iz knjiga o holokaustu?

Paul Regelbrugge smatra da je roditeljsko zgražavanje na samu pomisao da njihova djeca čitaju navedena ili slična djela u osnovnoškolskoj dobi „apsurdno“. (ibid) Za njega se povijest oduvijek sastojala od dobrog i lošeg, a posao učitelja i roditelja je da djeci prikažu ravnotežu između jednog i drugog. Neosporno je da je holokaust jedan od najstrašnijih događaja ljudske povijesti u kojem su milijuni nedužnih ljudi izgubili živote, ali je isto tako i događaj u kojem su se mnogi pojedinci istakli zahvaljujući vlastitoj dobroti i velikodušnosti kao na primjer ljudi koji su sakrivali i/ili štitili Židove, oni koji su pokazali otpor nacistima i nametnutom režimu ili pak osobe koje su i same bile u teškoj životnoj situaciji, ali su nastavile nesebično pomagati drugima. Upravo su ti ljudi jedan od najvećih razloga zašto djeci trebamo pričati o povijesnim strahotama koje su se dogodile. Na taj način ona na

primjeru uče što je požrtvovnost i empatija u svijetu koji ima tendenciju da sve više zanemaruje i podcjenjuje te vrijednosti. Nadalje, ovakva ih djela potiču da nikada ne izgube ljudskost. K tome, pokazuju im kako se suočiti sa svime što budućnosti nosi, kako je svaki pojedinac dio zajednice i kako se prema svim ljudima treba ponašati jednako. (ibid)

Elizabeth Baer je također ustvrdila kako književnost za djecu, koja u prvom planu prikazuje osobe koje su u holokaustu pomagale žrtvama i spašavale ih, pomaže čitateljima u suočavanju s moralnim problemima, preuzimanju odgovornosti za vlastite postupke i u donošenju odluka koje su ispravne. Mladi se često pitaju mogu li kao individue napraviti promjenu u svijetu te postoji li mogućnost da poboljšaju trenutnu situaciju, a ova književnost odgovara upravo na ta pitanja ulijevajući nadu i potičući ih na hrabre i odvažne postupke. (Green 2010: 3-4) Iako živimo u svijetu u kojemu su ratovi, neizvjesnosti i krize sastavni dio života, pažljivo odabrana literatura za djecu može ih naučiti kako dobrota i nesebičnost nije nešto što postoji samo u pričama, nego i u stvarnom životu te da su to vrijednosti kojima trebamo težiti svaki dan iznova. (ibid: 23)

2.4. Ciljevi dječje književnosti o holokaustu u nastavi

Učenje povijesti iz književnih djela učinkovitije je od onog iz udžbenika zbog toga što se u knjigama prikazuje širi povijesni kontekst, a ne samo činjenice. Isto tako, pruža se uvid u svakodnevicu ljudi koji su živjeli u određenom razdoblju (kakvi su njihovi stavovi i obrasci ponašanja, koje su njihove vrijednosti, itd.), potiče se suosjećanje s književnim likovima te se čitateljima omogućava da svoje društvene vrijednosti uspoređuju s onima u djelu. (Goldberg 1995: 105)

Neki od razloga zbog kojih je učenje o holokaustu uvršteno u osnovnoškolske i srednjoškolske kurikulume u Sjedinjenim Američkim Državama su sljedeći: 1.) ovaj događaj čini prekretnicu u cijeloj povijesti čovječanstva, 2.) pomaže učenicima u shvaćanju na koji se način moć može zloupotrijebiti te koje su uloge i zadaće građana, ali i organizacija i nacija, 3.) na primjeru se uči što su stereotipi, predrasude, rasizam i antisemitizam, 4.) pokazuje se kako moderno društvo može birokraciju i sve napredniju tehnologiju koristiti u krive svrhe, to jest za provođenje destruktivnih politika, 5.) prikazuje koliko je opasno „zatvarati oči“ ili šutjeti pred nepravdom koja se događa oko nas, a koja se nas samih izravno ne tiče. (Ferriss 2013)

Nadalje, već spomenuta Elizabeth Baer ističe dvije namjene koje književnost za djecu može imati i prema tome je dijeli u dvije kategorije. U prvu kategoriju spada književnost o

holokaustu koja je autorefleksivna pa stoga treba „poučavati učenika o njemu ili njoj samoj, treba govoriti o mržnji koja je u svima nama i o djelima iz mržnje za koja smo svi sposobni“. (Mikel) S druge je strane književnost o holokaustu koja se temelji na činjenicama pa bi prema tome trebala „uputiti i dati značenje“ (ibid) o holokaustu.

Na tragu toga, engleski je učitelj Geoffrey Short utvrdio nakon niza godina provedenih u učionici kako nisu sva djela o holokaustu u istoj mjeri poučna i dobra za čitanje i učenje zbog čega određuje „pravila“ kojih se literatura o holokaustu treba pridržavati kako bi bila primjerena djeci: 1.) izravno se suočiti s antisemitizmom, 2.) učiti protiv stvaranja stereotipa o Židovima (da su bogati, religiozni, da čine rasu i sl.), 3.) upoznati čitatelje s ekonomskim uvjetima koji su vladali krajem Prvog svjetskog rata, 4.) objasniti koncept „žrtvenog jarca“, 5.) izbjegavati poimanje židovskog naroda kao vječne žrtve. (ibid)

Knjige koje se danas koriste u nastavi kao relevantne za učenje o holokaustu često mogu iskriviti istinu ili je čak i poreći, kao što mogu i vjerodostojno prikazati događaje onakvima kakvi su bili. Zbog toga je vrlo važno da učitelj pomno odabere naslove s kojima planira suočiti učenike na nastavi.

3. JOHN BOYNE, *DJEČAK U PRUGASTOJ PIDŽAMI*

3.1. John Boyne

John Boyne jedan je od najuspješnijih i najcjenjenijih irskih romanopisaca, a svoju je karijeru započeo početkom 21. stoljeća. O njegovom privatnom životu zna se malo. Poznato je da je diplomirao na Sveučilištu Trinity te da je magistrirao kreativno pisanje na Sveučilištu East Anglia. (Kelly 2008: 5) Do sada je objavio jednu zbirku kratkih priča *Beneath the Earth* (2015), četrnaest romana za odrasle od kojih je najpoznatiji *Prigovor savjesti* (*The Absolutist*, 2011) i šest romana za mlađu publiku među kojima je i *Dječak u prugastoj pidžami* o kojem ćemo pričati u nastavku rada. Dobitnik je brojnih književnih nagrada kao što su Hennessy Literary Award, Irish Book Award, Qué Leer Award Novel of the Year i druge. Njegova su djela prevedena na pedeset i osam jezika što ga čini najprevođenijim irskim romanopiscem svih vremena. Radnja njegovih djela najčešće je smještena u prošlost, točnije u prvu polovicu dvadesetog stoljeća pa se tako nerijetko tematizira rat. Ipak, važno je napomenuti da rat nije okosnica radnje u romanima ovog irskog autora, već su to problemi s kojima se junaci susreću. Osim ove tematike, Boyne se ne ustručava pisati ni o mnogim drugim problemima koji su aktualni i danas, poput transrodnosti u tinejdžera i vršnjačkog nasilja zbog različitosti [*The Heart's Invisible Furies* (2017), *A Ladder to the Sky* (2018), *My Brother's Name is Jessica* (2019)].¹

3.2. *Dječak u prugastoj pidžami*

Nedvojbeno je da je John Boyne svoju popularnost stekao zahvaljujući *Dječaku u prugastoj pidžami* (*The Boy in the Striped Pyjamas*), romanu za mlade objavljenom 2006. godine. Autor kaže da je prvu verziju djela napisao u svega dva i pol dana. Ipak, to je bila tek prva verzija priče nakon koje je uslijedilo još njih šest prije nego što je knjiga bila spremna za tiskanje. (Kelly 2008: 6) Roman je ubrzo nakon objavljivanja postao prava senzacija, a prijevodima s engleskog na druge jezike i međunarodni fenomen. Na globalnoj razini prodan je u više od devet milijuna primjeraka. Za ovo djelo Boyne je osvojio nagrade u Irskoj i Španjolskoj (Irish Book Award Children's Book of the Year, Irish Book Award People's Choice Book of the Year, Bisto Book of the Year, Que Leer Award Best International Novel of the Year, Orange Prize Readers Group Book of the Year), a bio je i u užem izboru za nagrade u Velikoj Britaniji, Italiji, Belgiji i Njemačkoj. Roman je poslužio i kao predložak za

¹ <https://johnboyne.com/about/> , stranica učitana 20.04.2023.

film pod istoimenim naslovom iz 2008. godine u distribuciji Miramaxa s Markom Hermanom kao scenaristom i režiserom.

Profesor Andy Pearce istakao je važnost romana i filma opisujući ih kao kulturne i obrazovne fenomene koji su slavu stekli kako među mlađom tako i među starijom publikom te koji su pronašli svoje mjesto čak i u osnovnoškolskim i srednjoškolskim programima. (Jackson 2020: 135) O velikoj popularnosti *Dječaka u prugastoj pidžami* govori i činjenica da je to najčitanija knjiga među školarcima u Engleskoj. Prema istraživanju UCL Centra za istraživanje o holokaustu u Engleskoj, od 43 % učenika koji su rekli da su čitali knjige o holokaustu, njih čak 74.8 % izjavilo je da je pročitao Boyneovog *Dječaka u prugastoj pidžami*. (ibis: 136) Iako su se mnoga djeca upravo zahvaljujući ovom djelu prvi put susrela s tematikom holokausta, roman je bio, i još uvijek jest, na meti brojnih kritičara, povjesničara i učitelja koji dijele zabrinutost u vezi s njegovim pogrešnim tumačenjem i razumijevanjem jednog od najtragičnijih događaja u ljudskoj povijesti.

3.3. Kratak sadržaj

Radnja započinje jednog poslijepodneva kada se devetogodišnji dječak Bruno vraća kući iz škole i u svojoj sobi nalazi Mariju, obiteljsku služavku, koja pakira njegove stvari u velike drvene sanduke. Od majke saznaje da se zbog očevog posla cijela obitelj mora preseliti iz Berlina. Bruno tu vijest ne prihvaća najbolje. Tužan je jer mora napustiti školu, svoja tri „doživotno najbolja prijatelja“ (Boyne 2020: 11), veliku kuću u kojoj živi te baku i djeda. Pri dolasku u novu kuću, dječak je vidno razočaran i u nevjerici jer je kuća „stajala sama samcata na praznom, sumornom mjestu i nigdje se nije vidjela nijedna druga kuća, što je značilo da nije bilo drugih obitelji niti drugih dječaka za igru.“ (ibid: 14) Brunina sestra Gretel koja je tri godine starija od njega, a koju on naziva „Beznadnim slučajem“ objašnjava mu da se sada nalaze u „Aut-Šicu“ (ibid: 23) i da će ondje morati boraviti nekoliko tjedana, to jest sve dok otac ne završi s poslom zbog kojeg su došli. Kroz razgovor Bruno otkriva sestri kako kroz prozor svoje sobe može vidjeti djecu koja „ne izgledaju nimalo prijateljski“ (ibid: 24) što nju zainteresira te i ona sama odluči pogledati. Ono što vidi je sljedeće:

Točno ispod Brunina prozora bio je vrt. Čak prilično velik i pun cvijeća koje je raslo u urednim lijevama koje su izgledale kao da se o njima pažljivo brine netko tko zna da je uzgajanje cvijeća na ovakvom mjestu nešto dobro, kao što je dobro stavljanje male svijeće na ugao velikog dvorca na maglovitoj pustopoljini neke mračne zimske noći.

Iza cvijeća bila je vrlo zgodna staza s drvenom klupom i Gretel je mogla zamisliti kako sjedi na njoj na suncu i čita knjigu. Na vrhu klupe bila je pričvršćena plaketa, ali iz ove daljine nije mogla vidjeti natpis. Sjedalo je bilo okrenuto prema kući, što bi inače bilo čudno, ali je u ovom slučaju bilo razumljivo.

Oko sedam-osam metara od vrta i cvijeća i klupe s plaketom, sve se mijenjalo. Tamo je bila golema žičana ograda koja se protezala čitavom dužinom kuće i na vrhu bila zaokrenuta prema unutra, a zatim se protezala dalje u oba smjera izvan dosega pogleda. Ograda je bila visoka, još viša od kuće u kojoj su stajali, a imala je svako malo golem drveni stup, poput telegrafskog, koji ju je držao. Na vrhu ograde, divovske bale bodljikave žice bile su isprepletene u spiralu i Gretel osjeti u svojoj nutрини iznenadni bol dok je promatrala oštre bodlje koje su stršale svuda naokolo.

Iza ograde nije bilo nikakve trave; ustvari nije bilo nikakvog zelenila dokle god je sezao pogled. Umjesto toga tlo je bilo od nečeg sličnog pijesku i koliko je mogla vidjeti nije bilo ničega osim niskih baraka i tu i tamo velikih četvrtastih zgrada i jednog ili dva dimnjaka u daljini. (ibid: 27–28)

Bruno i Gretel nisu sigurni kakvo je to mjesto koje vide kroz prozor i tko su svi ti dječaci i muškarci koji izgledaju umorno, uplašeno, tužno i prljavo. Poslije toga, Gretel dane provodi igrajući se s lutkama i razgovarajući s poručnikom Kotlerom, a Bruno izrađuje ljuljačku od stare gume te krati dosadu igrajući se u dvorištu. Nakon nekog vremena otac odluči da se djeca moraju vratiti učenju. Zbog toga je svakoga dana u „Aut-Šic“ dolazio Herr Liszt koji ih je podučavao povijest i zemljopis. Međutim, Bruno je više od ičega volio istraživati te se tako jednog dana nakon poslijepodnevnog učenja zaputio u pustolovinu. Napustio je stražnji dio dvorišta i krenuo hodati uz ogradu koja je djelovala beskonačno. Nakon što je hodao gotovo sat vremena, zbog gladi i umora umalo odustane i krene natrag prema kući kada u daljini ugleda dječaka koji je bio „manji od Brune i sjedio je na zemlji žalosna izraza lica. Bio je odjeven u istu prugastu pidžamu koju su imali svi ljudi s druge strane ograde i prugastu kapu na glavi. Nije imao ni cipele ni čarape i noge su mu bile prilično prljave. Na ruci je imao traku sa zvijezdom.“ (ibid: 79) Kroz razgovor Bruno saznaje da se dječak zove Šmuel, da obojica imaju isto godina te da su se čak rodili na isti dan. Šmuel otkriva da je iz Poljske, njemački ga je naučila njegova majka koja je učiteljica u školi, otac mu je urar, a s druge strane ograde se našao nakon mukotrpnog putovanja vlakom iz Krakowa. Dječaci se dogovore kako će se sastati i sljedećeg dana, a Bruno zaključi kako bi bilo najbolje prešutjeti roditeljima i sestri o onome što mu se dogodilo dok je istraživao toga dana.

Tijekom nekoliko tjedana nakon toga Bruno i Šmuel se potajice nalaze uz ogradu i razgovaraju satima. Par dana uoči očevog rođendana u kući vladaju pripreme. Usred svog tog meteža, Bruno se zaprepasti kada u kuhinji ugleda svog prijatelja Šmuela kako lašti čaše za veliku proslavu. Bruno je baš namjeravao jesti te ponudi hranu Šmuelu koji je, iz straha da ga netko ne vidi, proguta u par sekundi. Međutim, na vratima kuhinje se iznenada pojavi poručnik Kotler koji stane vikati i bijesno ispitivati dječaka je li ukrao nešto iz hladnjaka. Šmuel odgovori kako mu je hranu dao njegov prijatelj na što Bruno prestravljen kaže: „Nisam ga vidio nikada prije u životu. Ne poznam ga.“ (ibid: 127) Bruno je nakon toga događaja bio vrlo posramljen. Znao je da je svojom laži izdao prijatelja i nije si to mogao oprostiti. Danima je odlazio na mjesto gdje se sastajao sa Šmuelom, ali njega nije bilo. Napokon, nakon tjedan dana, Šmuel se pojavio i oprostio dječaku za ono što mu je učinio.

Ipak, majka je iz dana u dan sve nesretnija boravkom u „Aut-Šicu“ te prigovara ocu kako se želi vratiti u Berlin. Bruno čuje njihovu svađu nakon koje ga otac zajedno s Gretel poziva u svoju radnu sobu na razgovor. Priopćava im kako su on i majka odlučili da je najbolje za sve da se njih troje vrate u staru kuću gdje će im se i on pridružiti kada ga „Furor“ razriješi dužnosti zapovjednika. U međuvremenu, židovski dječak Šmuel otkriva Bruni kako je tužan jer već danima ne može pronaći svog oca koji je „otišao na radnu obavezu s nekim ljudima i nitko se od njih nije vratio.“ (ibid: 143) Zbog Bruninog povratka u Berlin, dječaci se dogovaraju da se nađu po posljednji put kako bi otišli u posljednju pustolovinu. Plan je sljedeći: Šmuel će Bruni nabaviti prugastu pidžamu te će na taj način on moći neprimjetno prijeći na suprotnu stranu gdje će zajedno pokušati pronaći Šmuelovog oca.

Sutradan se Bruno preodjeven u prugastu pidžamu uspijeva provući ispod žice te njih dvojica zajedno odlaze u potragu za Šmuelovim ocem. Međutim, nailaze na vojnike koji ih zajedno s drugim zatvorenicama natjeraju da marširaju do prostorije u kojoj je iznimno toplo nakon čega se „o Bruni više nikada ništa nije čulo“. (ibid: 157) Poslije Bruninog nestanka njegova je obitelj neutješna. Nikako ne mogu shvatiti što se dogodilo s dječakom. Majka i Gretel se naposljetku vraćaju u Berlin gdje provode mnogo vremena u svojim sobama plačući, dok otac ostaje još godinu dana u „Aut-Šicu“ nakon čega biva smijenjen s dužnosti.

3.4. Kritike romana

Iako se na prvi pogled čini da ovo Boyneovo djelo nosi jednostavnu poruku, da je napisano u čast žrtvama holokausta i da mu je cilj ukazati na to koliko je genocid bio strašan i pogrešan, roman je od samog početka popraćen raznim kontroverzama i na meti je brojnih

kritičara. (Jackson 2020: 136) Mnogi tvrde kako roman *Dječak u prugastoj pidžami* žrtvuje povijesnu istinitost radi dramatičnog raspleta. (Ferriss 2013) Ruth Franklin (2018) navodi kako je zabrinjavajuće što je Boyneova knjiga često uključena u nastavne planove i programe o holokaustu te dodaje kako mnogi učitelji tvrde da mladi čitatelji koji se prvi put susreću s ovom temom čitajući *Dječaka u prugastoj pidžami* stvaraju drastično ahistorijski dojam o tome što se zaista dogodilo. Dakle, ono na što se kritika fokusira su povijesne netočnosti iskazane u romanu koje su vezane uz sam događaj te neuvjerljivost ključnih aspekata radnje.

Za početak izdvojimo pogrešku koja može djelovati jednostavno i bezazleno, ali s druge strane, čemu pravljenje i najmanjih grešaka ako ih je moguće izbjeći? Naime, kada Bruno dođe na ideju da u dvorištu kuće napravi ljuljačku, potrebna mu je guma te on odlazi do poručnika Kotlera i pita ga postoji li rezervna guma od nekog džipa koju bi mogao iskoristiti. (Boyne 2020: 56) U stvarnosti, njemačke oružane snage za vrijeme Drugog svjetskog rata nisu koristile džipove. (Jackson 2020: 142)

Nadalje, prijedimo na ozbiljnije greške koje su lakše uočljive u djelu. Svatko tko je imalo upućen u povijest holokausta zna da, prije svega, zatvorenici u koncentracijskim logorima nikad nisu bili ostavljani bez nadzora niti da su mogli provoditi vrijeme ne radeći ništa. Stoga je stoga teško povjerovati da je Šmuel svakoga dana bježao na mjesto gdje su on i Bruno satima razgovarali, a da ih nitko nije primijetio. Preživjeli svjedoče da su vojnici danonoćno nadzirali zatvorenike sa stražarnica te pucali u svakoga tko bi se približio ogradi. (Matthews 2013: 81)

Još je teže povjerovati u ono što se događa pred kraj romana, kada se Bruno bez pretjerane muke uspijeva provući ispod bodljikave žice i prijeći na drugu stranu. Ako nam je poznata činjenica da su žice u nacističkim logorima bile elektrizirane, jasno je da je šansa da se osoba provuče ispod nje bila gotovo nikakva. (ibid) Ovaj je događaj u tolikoj mjeri nestvaran da je jedan učenik osmog razreda zaključio: „Ako je Bruno mogao proći ispod ograde zašto isto tako i židovski dječak nije mogao proći na drugu stranu?“ (Jackson 2020: 142)

Nadalje, nije najjasnije u kakvom je točno logoru Brunin otac zapovjednik. Iz naziva „Aut-Šic“ naslućujemo da je riječ o poljskom logoru smrti Auschwitzu. Međutim, opis logoraša koji bez nadzora lutaju ili stoje „u mirnim skupinama, piljeći u tlo kao da se radi o nekoj vrsti igre u kojoj nisu željeli da ih se primijeti“ (Boyne 2020: 31) sugerira da se radi o zarobljeničkom kampu. S druge strane, spominjanje dimnjaka koji se vide iz dječakove sobe

(ibid: 28) i u konačnici rasplet djela u kojem dječaci umiru u plinskoj komori (ibid: 156) vraćaju nas na trag da je ipak riječ o logoru smrti. Poznato je također da se zapovjednikova kuća u Auschwitzu nalazila odmah pokraj logora, a ne toliko daleko kao u romanu gdje djeca s prozora sobe ne mogu razaznati što vide u daljini pa raspravljaju vide li selo ili niz modernih kuća. (ibid: 29)

Boyne na ove kritike odgovara na sljedeći način: „Vrlo sam rano odlučio da ne želim napisati roman izričito o Auschwitzu ili Dachau ili nekom drugom logoru toga doba; Htio sam da logor koji sam stvorio predstavlja mnoge logore smrti koje su zločinci stvarali diljem Europe početkom 1940-ih.“ (Jackson 2020: 142) Autorov pokušaj stvaranja generičkog kampa još više komplicira stvari i stvara pogrešnu sliku tadašnje situacije jer je poznato kako je, između ostalog, nacistička ideologija zahtijevala da se sva židovska djeca mlađa od petnaest godina odmah pri dolasku šalju u plinske komore. (Lassner, Cohen 2014: 170) Prema tome u stvarnosti dječaci poput Šmuela nisu imali nikakve šanse za preživljavanjem kao ni većina ostalih Židova koja nije dočekala transport u logore već je bila ubijena u blizini svojih kuća. (Jackson 2020: 142)

Sljedeća problematična stvar u Boyneovom romanu je naivnost i nevinost glavnog lika Brune koji kao devetogodišnji dječak ne shvaća gotovo ništa što se događa oko njega. Za mnoge je čitatelje taj aspekt romana nerealan. Neke od primjera navest ćemo u nastavku. Kada Gretel tokom razgovora bratu objašnjava da oni ne mogu prijeći na drugu stranu žice jer su ondje Židovi, Bruno prvi put u životu čuje tu riječ, ponavlja je više puta kako bi je naučio te ispituje sestru jesu li i oni Židovi na što ona „široko otvori usta, kao da ju je netko pljusnuo.“ (Boyne 2020: 134) Na sličan način Bruno nikako ne može naučiti izgovoriti riječ ‘Führer’ te konstantno umjesto te riječi govori ‘Furor’ iako je ‘Führer’ vrlo jednostavna njemačka riječ koja označava ‘vođu’ i djeca u njegovoj dobi bi je bez problema trebala moći izgovoriti. (Matthews 2013: 79) Dakle, vrlo je teško povjerovati da dječak čiji je otac zapovjednik koncentracijskog logora i koji živi u doba nacističkog režima ne zna apsolutno ništa o Židovima ili o Hitleru.

Bruno, nadalje, niti ne naslućuje da njegova majka ima aferu s poručnikom Kotlerom koji se ponaša kao da je glavni u kući kad god otac radi posla mora otići u Berlin. Uz to, poručnik je u kući „kad god bi Bruno išao spavati i ponovno ujutro prije nego što bi se uopće probudio.“ (Boyne 2020: 120) Više o odnosu majke i Kotlera saznaje se i kasnije u romanu kada otac poručnika prebacuje na drugo radno mjesto nakon čega nastupaju brojne svađe s

majkom koja je danima neutješna. (ibid: 137) Bruno ni u tim trenucima ne shvaća što se događa.

Premda je nekima razumljivo to što dječak njegovih godina ne razumije da majka ima ljubavnika, teško je za povjerovati da, na primjer, on ne zna ništa o očevom poslu osim toga da nosi „fantastičnu uniformu“ i da je „čovjek u usponu“. (ibid: 9) Bruninu naivnost preispituje i učenik Kavish Hajarnavis (2015) kojemu nije jasno kako njemački dječak može s jedne strane biti nesvjestan užasa koji se događaju oko njega, a s druge strane osjećati potrebu da prijateljstvo sa Šmuelom zadrži za sebe jer bi ga u protivnom roditelji mogli spriječiti da odlazi do bodljikave žice i druži se sa židovskim dječakom.

Mnogi kritičari tvrde da je naivnost u ovoj mjeri karakterističnija djeci mlađeg uzrasta te da je zbog svih nelogičnosti djelo apsurdno i da uvelike gubi svoju vjerodostojnost. (Matthews 2013: 79) Autor, s druge strane, dječakov nedostatak svijesti o svijetu u kojem živi opravdava govoreći da je ono primjereno vremenu jer „kada se rat završio i kada su logori bili oslobođeni, svijet je bio šokiran onime što se otkrilo.“ (Jackson 2020: 145) Ipak, istraživanje iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća pokazuje da je njemački narod bio svjestan onoga što se događalo za vrijeme Drugog svjetskog rata i kakva je sudbina čekala Židove, samo su se s tim saznanjem Nijemci nosili na različite načine. (ibid)

Podjednako je nevjerojatna i ideja da židovski dječak Šmuel ne zna kamo je njegov otac nestao nakon što je otišao na radnu obavezu s drugim ljudima s koje se nitko od njih nije vratio natrag u logor. (Boyne 2020: 143) Svoj pristup Boyne brani tako što ističe da kod pisanja svojih romana on kao autor ima obavezu jedino prema „emocionalnoj istini“. (Franklin 2018) Nadodaje kako je „drsko pretpostaviti da se iz današnje perspektive doista mogu razumjeti strahote koncentracijskih logora.“(ibid)

Važno je napomenuti i da u djelu nailazimo na mnoge nedorečenosti kao što su korištenje izraza „Aut-Šic“ koji asocira na Auschwitz, ali se nikada ne koristi taj naziv iako Gretel neprestano govori Bruni da pogrešno izgovara riječ (ibid: 133); nijednom nije navedeno da ‘Furor’ označava Hitlera; u raspletu romana ne saznajemo eksplicitno da su dječaci ubijeni u plinskoj komori već samo da su ušli u „nekakvu dugačku prostoriju koja je bila iznenađujuće topla“. (ibid: 155) Naravno, sve ove „propuste“ će odrasli čitatelj shvatiti, međutim, to nam sugerira da je autor roman napisao za čitatelje koji već imaju određeno predznanje o temi holokausta što može biti problematično jer se *Dječak u prugastoj pidžami* najčešće predstavlja štivom za mlade. (Matthews 2013: 83)

Nadalje, cilj djela je poticanje čitatelja da uz pomoć glavnog lika Brune i dalje vjeruje u to da dijete može zadržati svoju nevinost čak i kada je suočeno s velikim zlom. Samim time možemo zaključiti da roman više govori o vjeri u dječju nevinost nego o holokaustu. (Jackson 2020: 144) Ovakav autorov pristupu kojem holokaust služi samo kao pozadina dok je fokus djela na nečem drugom američki pisac Joel Shatzky (1981: 107) oštro kritizira te navodi da se takvom tehnikom narušava integritet iznimno važnog povijesnog događaja.

3.5. Istraživanje o utjecaju *Dječaka u prugastoj pidžami* na razumijevanje holokausta kod djece

Ako želimo znati jesu li navedene greške zaista velike ili su ipak zanemarive moramo vidjeti kako se one odražavaju na same čitatelje. Studentski savez UCL u Engleskoj proveo je istraživanje (Jackson 2020: 146) u kojem je potvrđeno kako Boyneova ideja o generičkom logoru kod učenika stvara zbunjenost. Naime, oni čitanjem nailaze na poteškoće pri razlikovanju različitih vrsta logora pošto u *Dječaku u prugastoj pidžami* „Aut-Šic“ predstavlja koncentracijski kamp s elementima radnog logora uz prisutnost plinskih komora koje, s druge strane, upućuju na logor smrti.

Međutim, ono što je još više zabrinjavajuće je pogrešno razumijevanje učenika tko su žrtve u djelu. Učenici su tako žrtvama počeli koncipirati gotovo sve likove u romanu, od Eve Braun do Šmuela. Eva Braun prikazana je u sceni u kojoj zajedno s Hitlerom dolazi kod Brune i njegove obitelji na večeru u staru kuću u Berlinu. Dječak je opisuje kao „najljepšu ženu koju je ikad vidio“, (Boyne 2020: 90) a osim njezine ljepote, dječaka očarava i pažnja kojom obasipa njega i Gretel pri dolasku te njezino poznavanje francuskog jezika. Međutim, Führerovo vikanje na ženu tijekom večere, pucketanje prstima „kao da je neko štene“ (ibid: 91) i način na koji „Furor nije otvorio vrata svojoj družici, nego se ukrcao u auto i počeo čitati novine, dok se ona ponovno oprostila od mame i zahvalila joj na izvrsnoj večeri“ (ibid: 92) kod čitatelja budi osjećaj empatije prema gospođi Braun te se stvara dojam da je ona još jedna u nizu Hitlerovih žrtava. Takav pristup navodi jednu učenicu na sljedeći zaključak: „Žao mi je praktički svih koji su bili pod Hitlerovom vlasti. Svi su oni bili na neki način žrtve njegove kontrole.“ (Jackson 2020: 146) Dakle, učenici ne doživljavaju samo Židove kao žrtve holokausta već i sve ljude koji su pod Hitlerovom vlasti pa tako i Nijemce.

Lik ‘Furora’ je sveprisutan u djelu. On je taj koji šalje Bruninog oca na novi posao zbog kojeg se moraju preseliti u novu kuću (Boyne 2020: 8), on je ocu „namijenio velike stvari“, (ibid: 9) sam se pozvao na večeru u njihovu staru kuću (ibid: 87) te je u konačnici

odbio oca razriješiti dužnosti zbog čega se on nije mogao vratiti s obitelji u Berlin. (ibid: 140) Stoga, ne čudi podatak da je čak 50.7 % učenika na pitanje ‘Tko je odgovoran za holokaust?’ odgovorilo s ‘Hitler’, dok je njih svega 20.6 % ustvrdilo da su uz Hitlera odgovorni i nacisti.

U konačnici se postavlja pitanje kako je došlo do toga da se razlike između Židova i nacista u romanu istope do te mjere da se i oni smatraju žrtvama holokausta, ako ne i većima od samih Židova? U jednoj od recenzija ove knjige, tijekom prepričavanja radnje navodi se sljedeće: „Dječakova nevinost i njegovo prijateljstvo sa Šmuelom naposljetku će imati katastrofalne posljedice na njegov život i život njegove obitelji.“² Iz ove rečenice jasno je kako autor osvrta smatra da je prijateljstvo između dječaka imalo negativne posljedice samo na Brunu i na njegovu obitelj. A što je sa židovskim dječakom? Kako prijateljstvo nije imalo negativne posljedice i na njega pošto su obojica na kraju romana dijelila istu tragičnu sudbinu? U ovom se slučaju sudbina židovskog dječaka i njegove obitelji u potpunosti zanemaruje te se fokus stavlja na njemačkog dječaka Brunu.

Možemo zaključiti da čitatelj suosjeća s Brunom jer je dječak naivan i nesvjestan onoga što se događa oko njega. Nevjerojatno je da neki čitatelji čak i krive Šmuela za smrt junaka Brune (Jackson 2020: 147) jer je židovski dječak taj koji mu predlaže da dođe s druge strane žice i pomogne mu u potrazi za ocem. (Boyne 2020: 146) Kada on to zaista i učini, požali jer vidi da mu se ondje ne sviđa i želi se vratiti kući na što mu Šmuel odgovara: „–A tata? Rekao si da ćeš mi ga pomoći naći.“ (ibid: 153)

Nakon tragedije koja se događa na kraju romana, suosjećamo i s Bruninim roditeljima pa čak i s ocem koji je tijekom romana predstavljao hladnog zapovjednika logora smrti, samim tim i sudionika u genocidu. Bez obzira na sve to, on je ipak otac kojemu je stalo do svoga sina i koji pokazuje bol koju svaki roditelj može razumjeti. U ovom trenutku postaje nemoguće razlikovati tko su žrtve, a tko počinitelji holokausta jer i jedni i drugi pate. Kritičari smatraju da je u tom smislu autor počinio veliku grešku jer je prvi korak prema pravdi upravo mogućnost identificiranja žrtve i imenovanje nečovječnih postupaka, to jest krivaca.

Dakle, devetogodišnji dječak, naravno, ne može biti odgovoran za počinjena djela za vrijeme holokausta, ali isto tako ni otac ne može biti žrtva zbog toga što je izgubio sina, već krivac jer je sudionik u genocidu. (Jackson 2020: 147–148) Dakle, svojim raspletom i tonom koji prevladava u djelu Boyne potkopava ključne ciljeve obrazovanja o holokaustu, to jest

² <https://www.bookishelf.com/book-review-the-boy-in-the-striped-pyjamas/>, stranica učitana 20.04.2023.

skreće učenikovu pažnju sa stvarnih krivaca genocida, a to su nacisti. (Lassner, Cohen 2014: 170)

3.6. Pozitivne strane romana

Glavni lik Bruno osim izuzetne naivnosti koja je nerijetko na meti kritičara pokazuje i druge osobine kao što su nesebičnost, mudrost, suzdržanost i požrtvovnost, a to nisu toliko česte karakteristike mlađih adolescenata. Njih se najčešće opisuje kao nerazumne, sebične i hirovite. (Silva, Savitz 2019: 328) Međutim, dječak Bruno ruši te predrasude i pokazuje kako ponekad mladi mogu postupati mnogo racionalnije od odraslih.

Prvi primjer odnosi se na sluškinju Mariju prema kojoj se ostali članovi obitelji odnose superiorno i gledaju je svisoka, dok dječak, s druge strane, promišlja o njezinoj osobnosti i njezinim osjećajima: „morao je priznati da njezin život zacijelo sadrži više nego samo opsluživati njega i njegovu obitelj. Zacijelo joj se u glavi odvijaju misli, baš kao i njemu. Zacijelo ima stvari koje joj nedostaju, prijatelje koje želi ponovno vidjeti, baš kao i on. I zacijelo je svaku večer otkad su ovdje usnula plačući...” (Boyne 2020: 47–48)

Nadalje, unatoč očevim i sestrinim tvrdnjama kako ljudi s druge strane žice zapravo i nisu ljudi nego Židovi, Bruno i dalje brine za svog židovskog prijatelja Šmuela za kojega kaže da izgleda kao da „svakim danom postaje sve mršaviji i sve sivlji”. (ibid: 119) Najviše je zabrinut kada vidi njegove izrazito mršave ruke nakon čega „pomisli na ljude u prugastim pidžamama i zapita se što se to zbiva u Aut-Šicu i nije li to vrlo loša ideja ako ljude čini tako nezdravima.” (ibid: 123) Empatija koju dječak osjeća omogućuje mu da uvidi iracionalnost postojanja logora pa se stoga često propituje o onome što se događa oko njega. Jednom prilikom tako razmišlja u sebi: „U čemu je točno razlika i tko je odlučio koji će ljudi nositi prugaste pidžame, a koji uniforme?” (ibid: 75)

Dječak u prugastoj pidžami je knjiga koja je, kao i gotovo svaka druga, osim negativnih kritika zavrijedila i one pozitivne. Brojni su osvrti i recenzije koji o ovom djelu govore s oduševljenjem te ga preporučuju i mlađoj i starijoj publici. Mišljenja su različita i stoga je legitimno da jedni ovaj roman opisuju kao „nevjerojatno štivo koje nikada neće zaboraviti”³ dok drugi isto djelo smatraju „problematičnim”. (Jackson 2020: 148) Dok se kritičari žestoko protive načinu na koji je Boyne u svome djelu holokaust stavio u drugi plan, nekim se čitateljima upravo to sviđa te smatraju da je autor „napravio sjajan posao

³ <https://www.bookishelf.com/book-review-the-boy-in-the-striped-pyjamas/>, stranica učitana 20.04.2023.

suprotstavljajući dvije važne teme na tako besprijekoran način; s jedne strane zlo, to jest holokaust, protiv druge teme koja je nevinost djeteta.”⁴

Ono što je također vrlo zanimljivo je način na koji mlađi čitatelji doživljavaju ovaj Boyneov roman. Učenica Giorgia Natalizia (2017) kao prednost *Dječaka u prugastoj pidžami* navodi njegovu jednostavnost, time automatski i bolju pristupačnost mlađoj publici. Djelo smatra zanimljivim i napetim, a najviše od svega joj se sviđa prijateljstvo između Brune i Šmuela, posebice način na koji „Šmuel pokušava sakriti užasnu istinu od svog prijatelja kako ga ne bi uzrujao i kako se Bruno ne bi osjećao loše zbog ljudi u logoru koji pate, između ostalog, radi njegovog oca.“ Djevojčica bi ovo djelo svakome preporučila jer prikazuje „tužnu istinu“, a uz to potiče na razmišljanje o počinjenim zločinima za vrijeme holokausta i pokazuje zašto se oni ne bi trebali više nikada ponoviti.

Nadalje, učenik koji je, kako kaže, stariji svega nekoliko godina od glavnih likova u romanu ovo djelo opisuje kao „emotivnu priču ispričanu iz perspektive djece koja nisu vidjela razlike među sobom.“ U nastavku dodaje kako unatoč njihovim sudbinama koje za vrijeme Drugog svjetskog rata nisu mogle biti različite, dječaci grade prijateljstvo koje je „dirljivo“ i „srce drapajuće tužno“. (Hajarnavis 2015)

3.7. Treba li književnost o holokaustu biti fiktivna?

Postoji široko rasprostranjeno uvjerenje da pisci prilikom pisanja književnosti o holokaustu imaju odgovornost prema povijesti, to jest da su dužni događaj prikazati točno onakvim kakav je i bio. Pretpostavka koja vlada među kritičarima je da samo činjenice otkrivaju cijelu istinu, a da fikcija uvijek na neki način „laže“. (Matthews 2013: 23) Također, fikcija se može smatrati pogrešnim odabirom za prikazivanje tematike holokausta jer se doima da je njezina primarna uloga „zabava“. (ibid: 19) Na tragu toga, australaska povjesničarka i književna kritičarka Inga Clendinnen fikciju definira kao „neku vrstu igre, ograničenim mjestom igre“. (ibid)

Ranije smo spomenuli da književnost o holokaustu mnogi svrstavaju u „svetu“ kategoriju te stoga dolazi do stvaranja određenog tipa barijere koju teško mogu premostiti autori koji holokaust nisu iskusili na vlastitoj koži. Možemo reći da takvo postavljanje granice dijeli „Židove od nežidova, žrtve od nežrtava te one koji su preživjeli događaj od onih koji su došli poslije.“ (ibid: 50) Bitno je shvatiti da je barijera postavljena iz najbolje namjere prema

⁴ Ibid.

žrtvama koje su u holokaustu proživjele nezamislive stvari – od oduzimanja dostojanstva, preko oduzimanja državljanstva pa sve do oduzimanja prava na život. Razumljivo je da su oprezni u situacijama kada njihove priče prisvajaju ljudi koji sami nisu ništa od toga doživjeli. Ipak, ograđivanje književnosti o holokaustu i ograničavanje pristupa na samo određene autore (žrtve ili njihove obitelji) može biti opasno.

Svjesni smo da su pisci oduvijek usvajali glasove različite od svojih zanemarujući pritom vlastiti spol, rasu, kulturu, nacionalnost pa čak i seksualnost. Čest je slučaj da se njihove priče ne temelje uvijek i na njihovim stvarnim životima, već na mašti ili imaginarnom svijetu. George Steiner podupire takav način pisanja te komentira kako određeni događaj racionalno mogu percipirati samo oni koji ga nisu doživjeli. (ibid: 53)

Nadalje, fikcija ima sposobnost suočiti nas s predrasudama te nas natjerati na poistovjećivanje s „drugima“. Ona ruši granice te dopušta da se povijesni događaj sagleda iz različitih perspektiva. Premda u fiktivnim djelima likovi i zapleti mogu biti izmišljeni, ostaje činjenica da su se ispriповijedani događaji zaista dogodili stvarnim ljudima. Neupitno je, također, da će čitatelj čitajući djelo tog tipa imaginarne likove poistovjetiti sa stvarnim osobama. Zbog toga Lawrence Langer zaključuje da „u književnosti o holokaustu nijedna fikcija ne može u potpunosti biti samo to – fikcija.“ (ibid: 21) U konačnici, fikcija može uokviriti holokaust na način na koji to ne mogu učiniti puke povijesne činjenice, a moramo biti svjesni i da svi čitatelji nisu ljubitelji povijesnih zapisa te da će neki radije čitati fiktivni žanr.

Unatoč svemu što smo naveli, postoje stručnjaci koji su i dalje skeptični po pitanju toga tko danas ima pravo pisati o holokaustu. Činjenica je da trenutno pripadamo generaciji koja je o tom događaju naučila iz druge ili treće ruke. Dakle, za nas je to povijest iako još uvijek pripada živom sjećanju. Umanjuje li to našu povijesnu odgovornost ili je povećava? Već spomenuta Langer na ovo pitanje odgovara na sljedeći način: „Kad Auschwitz nestane iz kolektivnog pamćenja kao što je slučaj s bojnim poljima za vrijeme Napoleonovih ratova i s Prvim svjetskim ratom, budući Tolstoj ili Hemingway mogu prikazati logor svojim punim imaginativnim moćima... ali ne prije.“ (ibid: 24) Drugim riječima, Langer ovim komentaram sugerira suzdržavanje od fikcionaliziranja holokausta iz poštovanja prema žrtvama koje još uvijek žive, a ne zbog općeg uvjerenja da se povijest ne bi trebala okaljati fikcijom. Kada nestane živog sjećanja, to jest kada više ne bude preživjelih ili svjedoka, tada je, po njoj, trenutak da fikcija ponovno oživi to sjećanje.

U konačnici, mnogi će se složiti s tim da je književnost o holokaustu nužna te da je svako pisanje bolje od šutnje. Iako pisanje fikcije može biti vrlo opasno, šutnja donosi nepravdu te se protivi onome za što su se preživjeli zdušno zalagali, a to je sigurnost da cijeli svijet sazna za nečovječna djela koja su im se dogodila između 1933. i 1945.godine. Pisanje nikada ne može u potpunosti odgovoriti na pitanja kako se i zašto holokaust dogodio, ali je dužnost pisaca produbiti i održavati našu svijest o tom događaju. Sve u svemu, pisanje nakon holokausta možemo opisati kao jedan „kontinuirani zadatak sjećanja“. (Exner 1986: 406)

4. TRUDI BIRGER, JEFFREY M. GREEN, *KĆERIN DAR MAJCI – SJEĆANJA IZ DOBA HOLOKAUSTA*

4.1. Autobiografija kao opreka fikciji

Svjedočanstvo Trudi Birger pod nazivom *Kćerin dar majci – sjećanja iz doba holokausta* (*A Daughter's Gift of Love: A Holocaust Memoir*) snažna je i potresna priča o strahotama koje su se događale za vrijeme Drugog svjetskog rata u litvanskom getu u Kaunasu te u koncentracijskom logoru Stutthofu. U djelu se također prepričavaju i zbivanja u Europi koja su prethodila holokaustu kao i Trudino kasnije zatočeništvo u radnim logorima, njezin bliski susret s krematorijem te situacija u kojoj su se žrtve našle nakon oslobođenja. Priča je ovo o hrabrosti, požrtvovnosti, volji za životom, dosjetljivosti, samopouzdanju i, možda najvažnije od svega, o neizmjerljivoj ljubavi između majke i kćeri. Knjiga je prevedena na više jezika, a u Italiji je uvrštena i u školsku literaturu. (Birger 2002: 158) Djelo se sastoji od sedam poglavlja: Sama s majkom, Od hladnjače do mosta, Prognani u geto, Iz radnog logora u krematorij, Iz logorske bolnice do broda u plamenu, Oslobođenje i Normalan život. Na kraju svakog poglavlja nalazi se po jedna fotografija iz Trudinog života.

Prema književniku Elieju Wieselu holokaust je izmislio novu vrstu književnosti, točnije književnost svjedočanstva koja se, po njemu, može proizvesti i istinski razumjeti samo od strane onih koji su holokaust iskusili na vlastitoj koži. Britanski književni kritičar i teoretičar Robert Eaglestone je na tragu Wieselove izjave ustvrdio da svjedočanstvo o holokaustu treba shvatiti kao „novi žanr, u novom kontekstu, koji uključuje i tekstove i izmijenjene načine čitanja, stoji sam po sebi.“ (Davies 2014: 171) Stručnjaci tvrde kako vrijednost svjedočanstva o holokaustu kao žanra leži u činjenici da se ono približava tragičnim događajima koja su se dogodila za vrijeme Drugog svjetskog rata više od bilo kojeg drugog teksta. (ibid: 173) Također, oni nadodaju kako je puštanje preživjele osobe da govori u svoje ime način na koji ona prestaje biti objektom povijesti i postaje subjekt. (Baumel 2000: 17)

S druge strane, protivnici ovog žanra sugeriraju da svjedočanstvo djeluje u paradoksima. Točnije, svjedok svjedoči o nečemu što se ne može asimilirati ni u jedan zajednički okvir razumijevanja. Uz to, pripovijest se iznosi u prvom licu što otežava mogućnost identifikacije čitatelja i glavnog lika. Isto tako, do problema često dolazi pri

definiranju određenog teksta kao svjedočanstva jer se svjedočanstvo ne može definirati kroz tekstualne značajke. Autorica Eva Lezzi objašnjava kako određeni tekst biva označen svjedočanstvom tek njegovim izvantekstualnim elementima kao što su povijesna dokumentacija, fotografski i drugi materijal koji povezuje tekst sa svjedokom i povijesnom situacijom, popratni materijali stručnjaka i sl. (Davies 2014: 171)

Dakle, ključni problemi ovog žanra su autentičnost glasa i etički imperativ da se žrtvi omogući govoriti vlastitim riječima i bez prisvajanja. Posljednjih su godina žestoko kritizirani slučajevi u kojima pisci i urednici neprimjereno iznose iskustva preživjelih tako što nameću vlastite stavove i time onemogućavaju razaznavanje i susretanje s načinom na koji se izražava sama žrtva. Drugim riječima, za kritičare i publiku sve je manje prihvatljivo čitati djela o holokaustu koja su napisali profesionalni pisci u prvom licu u ime preživjele osobe. (ibid: 173)

Upravo je to jedan od razloga zašto nam je zanimljivo analizirati djelo *Kćerin dar majci*. Već u uvodu ove knjige čitatelju se daje do znanja da je ona produkt dvaju autora: Trudi Birger, žrtve holokausta i Jeffreyja M. Greena, profesionalnog pisca. O životu Trudi Birger saznajemo čitanjem ranije spomenutog djela dok o koautoru Jeffreyju M. Greenu znamo da je rođen i odrastao u New Yorku. Diplomirao je francuski jezik i književnost na Sveučilištu u Princetonu, a na postdiplomskom studiju na Harvardu je doktorirao komparativnu književnost. Poveznica između njega i Birger jest činjenica da su oboje preselili u Izrael, Birger neposredno nakon rata, a Green 1973. godine. Osim pisanjem, Green se bavi i prevođenjem. Najpoznatiji su mu prijevodi romana Aharona Appelfelda, izraelskog pisca koji je kao i Birger preživio holokaust. (Birger 2002: 9)

Kako bi odagnao kritike stručnjaka, Green u pogovoru *Kćerinog dara majci* naglašava kako je knjiga nastala kao „stopostotna suradnja“ (ibid: 153) njega i Birger i stoga ona nipošto nije isključivo njegov produkt. Green tvrdi kako su on i Birger vodili duge razgovore na hebrejskom nakon čega je on pravio detaljne bilješke, a zatim je Trudine misli prevodio na engleski te je, u konačnici, napisane skice slao Birger koja je potom davala sugestije, ispravljala eventualne pogreške i popunjavala praznine. Autor tvrdi kako su im njihovi sastanci bili vrlo bolni, teški i iscrpljujući jer se Birger morala ponovno prisjećati svega onoga što joj se dogodilo za vrijeme holokausta. Međutim, Green nadodaje kako su joj ti razgovori istovremeno donosili i veliku utjehu. Napominje kako namjena ovog djela nije iznošenje činjenica koje se mogu pročitati i u drugim sličnim knjigama o holokaustu. Dakle, sav je fokus usmjeren na osobna sjećanja žrtve koja je još bila dijete za vrijeme genocida. Prema

Greenu, cilj je djela pokušati dočarati čitateljima kako se netko tko je preživio strahote Drugog svjetskog rata osjeća i godinama nakon samog događaja, drugim riječima, kako bol i patnja ne jenjavaju s vremenom. (ibid)

4.2. Kćerin dar majci – sjećanja iz doba holokausta

Djelo započinje *in medias res*, prizorom Trudi i njezine majke koje stoje u koloni zajedno s drugim logorašicama i čekaju liječničku selekciju koja će odlučiti o njihovoj sudbini. Svjesne su da je rat na izmaku, ali ne znaju čemu se nadati. Trudi osjeća da je ovo najvjerojatnije posljednja selekcija koju moraju proći i zato svim silama želi ostati uz majku. U logor Stutthof nedaleko od Gdanjska došle su iz Kaunasa nakon što je geto u Kaunasu likvidiran. U getu su provele tri godine čisteći kupaonice i zahode u *Kriegslazarettu*, to jest vojnoj bolnici u kojoj su se liječili ranjeni njemački vojnici. Trudin je otac ubijen 28. ožujka 1944. godine za vrijeme *Aktiona* kada je pokušao spasiti veliku skupinu djece te ih sakriti u zgradu Židovske općine u kojoj je bio zaposlen, međutim, Nijemci su ih pronašli te su ih sve postrijeljali. S druge strane, roditelji njezine majke i majčin brat ostali su se skrivati u getu, a Trudi napominje kako se ne zna jesu li uspjeli preživjeti ili ne.

Sebe opisuje na sljedeći način: „Bila sam tek šesnaestogodišnja djevojka, mršava i slabo razvijena. Ipak, unatoč svim onim godinama oskudice i lišavanja, imala sam još u sebi nekakvu zalihu mladenačke vitalnosti.“ (Birger 2002: 13) Trudi ne brine hoće li proći selekciju jer je već dobro naučila kako se treba ponašati da bi uvjerala zapovjednike u to da je „puna snage i dobre volje“. (ibid) Ipak, boji se za majku koja nikada nije bila osobito snažna, a nakon smrti oca se i naglo postarala te je unatoč tome što još nije prevalila četrdesetu izgledala kao „bezvoljna prosjakinja“. (ibid: 14) Njezine sumnje se nažalost i ostvaruju. Liječnik šalje majku na lijevu stranu, a nju na desnu. Trudi ne želi prihvatiti takvu sudbinu te, zahvaljujući vlastitoj snalažljivosti, pronalazi vrata koja u tom trenutku nitko nije nadzirao, prelazi na majčinu stranu te je natjera da s njom zamijeni odjeću smatrajući da je crna bezlična haljina koju je nosila čini starijom nego što jest. Nakon što to učine, stanu ponovno u red za selekciju. Ovaj put liječnik obje pošalje nadesno te tako majka i kćer zajedno svladaju još jednu prepreku na putu prema slobodi.

U drugom poglavlju pod nazivom *Od hladnjače do mosta* Trudi priča o svojem djetinjstvu. Kad je imala šest godina, njezina je obitelj bila prognana iz Frankfurta u Njemen. Svoje djetinjstvo u Frankfurtu opisuje kao „povlašteno i zaštićeno“, (ibid: 27) a takvo je bilo

zahvaljujući ocu Philipu Simonu koji je bio ortodokсни Židov stare škole. Djevojčica oca opisuje na sljedeći način:

Bio je profinjen i službouljudan čovjek. Uvijek je nosio poslovno odijelo s leptir-kravatom i pušio lulu. Bio je nizak i pomalo zdepast, dostojanstvena držanja. Bio je dobar suprug i hranitelj i uvijek se trudio da poštedi majku svih briga i tegoba. Toliko je ozbiljno shvaćao svoju odgovornost da se sjećam kako mi ga je bilo žao što je preuzeo na sebe sav teret uzdržavanja svih nas. Svojim starinskim poimanjem vrijednosti bio je uzor cijeloj obitelji. Bio je strog, ali se ja s velikom ljubavlju sjećam te njegove strogosti. (ibid: 28)

Otac je bio vrlo uspješan industrijalac. Zajedno s bratom vodio je tvornicu papira, a u slobodno se vrijeme bavio i dobrotvornim radom te je potpomagao židovske institucije. Iako su Trudini roditelji bili rođeni u Njemen, u Frankfurtu su uspjeli steći ugled i poštovanje. Živjeli su dobro, u velikom stanu sa služavkom, kuharicom i guvernantom. Kada je Hitler došao na vlast, ocu je bilo jasno da obitelj mora preuzeti rizik izbjegličkog života te otići majčnim roditeljima u Njemen. On im se pridružio tek nakon što je ilegalno uspio iznijeti svu njihovu gotovinu iz Njemačke, a to je, dakako, potrajalo. Nakon toga su se uselili u njihov novi stan, a otac je počeo raditi kao zastupnik nizozemskih tvrtki koje su prodavale građevinski materijal. Često su pomagali židovskoj sirotinji pa je tako majka 1931. godine sudjelovala u osnivanju dječjeg vrtića za najpotrebitije Židove. Osim toga, Trudi za majku kaže da je bila „pametna žena, visoko razvijene inteligencije. Bila je i vrlo načitana i obdarena zdravim razumom – bila je mudra.“ (ibid: 31) Uz to, bila je i talentirana glazbenica. Diplomirala je na Muzičkoj akademiji u Frankfurtu te je kasnije podučavala klavir. Njezinu su sestru Titu, zajedno s mužem koji je također bio Židov, Nijemci ubili nedugo nakon vjenčanja. Istu je sudbinu doživio i majčin brat Benno koga su u getu u Slobodki nacisti strijeljali pred očima njegove majke.

Kada su Nijemci zauzeli Njemen, Trudi se sa svojom obitelji, majčnim roditeljima i ostalom rodbinom preselila u litvanski grad Kaunas. Ondje je pohađala židovsku realnu gimnaziju. Boravak u Kaunasu nije bio pretjerano dug jer se situacija u državi promijenila već u lipnju 1941. godine. Sovjeti su odlučili deportirati sve židovske građanske obitelji u Sibir, a otac je takvu sudbinu želio izbjeći pod svaku cijenu. Smatrao je da “majka ne bi mogla podnijeti arktičke zime, zbog svoje srčane bolesti, koja je bila posljedica preboljene bolesti iz djetinjstva. I kako bi on, profinjen čovjek sa svojih četrdesetak godina koji nikad nije obavljao teške fizičke poslove, mogao postati drvosječa?” (ibid: 35) Izlaz iz situacije vidio je u bijegu u Šangaj, međutim, za taj je pothvat bilo prekasno. Pobjegli su u vikendicu u primorskom

ljetovalištu gdje ih je otac upoznao s mesarom Jonasom u čijoj su se hladnjači skrivali tri dana. Trudi tvrdi kako je taj događaj za nju označio prekretnicu, to jest početak holokausta jer je predstavljao „kraj svake sličnosti s normalnim životom.“ (ibid: 38)

Nakon toga, obitelj se vratila u Kaunas, u stan u kojem je živjela prije. Međutim, nakon kratkog vremena, grupa litvanskih mladića u uniformama upala je u njihov dom želeći ih ubiti. Litvanska dvorkinja Lena koja je živjela s Trudinom obitelji molila je mladiće da ostave obitelj na miru, a oni su joj se nekim čudom smilovali i ostavili ih na životu. Nakon što su Nijemci upali u Rusiju 1941. godine, trideset tisuća Židova koje su još u tom trenutku boravile u Kaunasu bile su protjerane preko rijeke Neris u Slobodku koja je tada bila pretvorena u geto:

Djeca koja su jedva hodala teglila su sve što su mogla. Okrutni njemački vojnici požurivali su nas i derali se na nas. Sunce je pržilo. Onako prestravljeni, znojili smo se i teško disali pod teretom. Svi smo prešli rijeku preko širokog betonskog mosta, bolesni i zdravi, stari i mladi, skamenjene majke s bebama u naručju. Neprestano sam mislila na izgon iz Egipta, na tisuće Židova koji su nagrnuli preko Crvenog mora sa svom svojom imovinom na leđima. Ali mi nismo odlazili iz ropstva u slobodu. Mi smo stupali u sužanjstvo kudikamo okrutnije od onoga u kojem su Egipćani držali Izraelićane. (ibid: 41)

Treće poglavlje *Prognani u geto* govori o Trudinom iskustvu boravka u getu u predgrađu Slobodke. Ondje je njezina obitelji bila smještena u jednoj sobi u kojoj su se nalazila samo četiri kreveta i ugrađeni ormar. Nedaleko od njih nastanili su se i majčini roditelji zajedno s Trudina dva ujaka. Čim je osnovan geto, nacisti su osnovali i *Judenrat*, Židovsko vijeće koje su činili židovski dužnosnici koji su morali izvršavati nacističke naredbe, a među njima je bio i Trudin otac. Život u getu djevojčica opisuje kao „jednoličnu, mučnu rutinu obilježenu osobnim tragedijama.“ (ibid: 47) O životu u Slobodki nadodaje:

Svakodnevno su se događala bezrazložna ubojstva, postrojavanja, prozivke i ono što su Nijemci nazivali *Aktion*. Sustavno su likvidirali sve one koji su bili nesposobni za rad, ali to ne znači da su oni koji su bili radno sposobni bili sigurni, jer su i njih nasumce ubijali. Silno su uživali u ubijanju. Imali su dnevnu kvotu ubojstava – određeni broj Židova nasumce je pobijen svakoga dana. Nacisti su jednostavno hvatali ljude na ulici ili ih izvlačili iz kuća bez nekog posebnog razloga. (ibid)

Na isti je način jednog dana život bio oduzet i majčinom bratu Benni koga su vojnici izveli iz stana zajedno s njegovom majkom i pred njom ga ustrijelili, a da nije učinio nikakav prijestup, uz riječi: „Sad ćeš vidjeti kako ćemo ti ubiti sina advokata, da ga riješimo jednom

zauvijek!“ (ibid: 48) Iako se, kako kaže Trudi, o ratu u getu nije govorilo, ljudi su itekako bili svjesni što se oko njih događa i kakva ih sudbina čeka. Ipak, ona nikada nije gubila nadu i zbog toga su je u Slobodki nazivali čudom od djeteta. Kad joj je bilo najteže, tješila se mislima o Izraelu, zemlji u koju će se preseliti nakon rata i u kojoj će živjeti sa svojom obitelji i djecom.

Ona i majka su svakog dana pješice odlazile na rad u bolnicu koja je od geta bila udaljena oko tri kilometra. Ljeti je rad u bolnici bio prava muka jer je „vonj zagnojenih rana bio nesnosan, a smrad u kupaonicama i zahodima još gori nego inače.“ (ibid: 64) Uz to što je takav posao bio „odvratan i ponižavajući“, (ibid) Trudi i majka su konstantno bile izložene zaraznim bolestima. Ipak, posao u bolnici imao je i svoje prednosti. Naime, zgrada se zimi zagrijavala, radnice su imale krov nad glavom, a bolničarke s odjela često su bile obazrive prema njima pa su im davale sendviče za užinu što je za njih predstavljalo pravo bogatstvo.

Nakon nekog vremena Trudinu su obitelj preselili iz malene sobice u samostojeću kućicu. Njezin brat Manfred se oženio u getu. Otac je ubijen za vrijeme *Kinderaktion*, kao što je već navedeno prvom poglavlju. Nakon njegove smrti majka je izgubila volju za životom i snagu koju je dotad imala što je natjeralo Trudi da preuzme glavnu ulogu u obitelji. Znala je da samo ona može održati majku na životu, a isto je tako znala da nju jedino majka može natjerati da se nastavi boriti i da ne klone duhom: „Žrtvovali smo se jedna za drugu. Mnogi ljudi pričaju o tome kako se žrtvuju za druge, ali nas smo se dvije doista žrtvovali. Njoj je bilo jasno da ja za nju živim. A ja sam znala da ona živi za mene.“ (ibid: 73)

Getu je iznenada došao kraj. Nijemci su jednoga dana sve stanovnike natjerali da izađu iz kuća i da se ukrcaju u vlakove. Onima koji su to odbijali učinili su smrću. Unatoč tome, baka, djed i majčin brat Jakob bili su uporni u namjeri da ostanu u Kaunasu. Nadali su se da će preživjeti tako što će pronaći sklonište u koje će se sakriti i u kojem ih nacisti neće pronaći.

Četvrto poglavlje *Iz radnog logora u krematoriji* govori o koncentracijskom logoru Stutthofu u kojem su boravile Trudi i njezina majka nakon što su bile prognane iz kaunaškog geta. Ondje su prošle već spomenutu selekciju nakon koje su ih vojnici strpali u vlakove te, poslije nekoliko sati vožnje, iskrcali kod poljskog grada Toruńa. Zatim su zatvorenice razaslali u nekoliko manjih radnih logora u kojima su uvjeti za život bili užasni:

U logorima nije bilo nikakvog smještaja. Spavale smo na goloj zemlji pod vedrim nebom, po dvije pod jednim tankim pokrivačem. Prale smo se vodom iz kanti i kaca i vršile nuždu u

grabama. Nosile smo iz dana u dan istu odjeću dok nam se nije skorila od znoja i blata, što ju je bolje držalo na okupu nego niti od kojih je bila satkana. Od hrane smo dobivale samo juhu od prljivih krumpirovih lupina. Kad pomislim na tu juhu, još osjećam kako mi sve škripi pod zubima. (ibid: 79)

Posao im se sastojao od kopanja položaja za tenkove kojima su Nijemci branili grad od sovjetske vojske. Iako je rad bio izuzetno naporan i težak, Trudi je bila izvrsna radnica te je zbog toga svakoga dana dobivala dodatnu hranu koju je dijelila s majkom. Mjeseci su prolazili i bivalo je sve hladnije. Studen je uvelike otežavala rad, a najgore je bilo raditi po kiši jer bi se tada zemlja pretvorila u blato pa bi kopanje bilo gotovo nemoguće. Jednog se dana Trudi krampom udarila u nogu. Bol je bila neizdrživa, ali strah koji ju je tada obuzeo bio je još veći jer je znala da je ozbiljna ozljeda u logoru sinonim za smrtnu presudu.

Sljedećih je dana bila pošteđena odlaska na rad jer je imala otvorenu ranu na listu, visoku temperaturu te je buncala. Majka je bila shrvana jer nije znala koliko će dugo vojnici dopuštati da se njezina kći odmara i oporavlja. Bojala se da će se jednog dana vratiti s posla, a da Trudi više neće biti ondje. Nakon nekoliko dana nacistički je liječnik pregledao ranu te ju je otvorio kako bi iz nje izašao gnoj, međutim, ni nakon toga rana nije zacijelila i činilo se da se infekcija još više proširila. Naposljetku, situaciju su razriješila trojica kapoa koji su jednog jutra došli do Trudinog kreveta i rekli: „*Sie ist hoffnungslos* – (‘Za ovu nema nade.’) Sutra ćeš u bolnicu.“ (ibid: 86) Majka i djevojčica znale su što to znači. Nitko nikada nije išao u bolnicu, već u krematorij. Napokon, Trudi je zajedno s majkom i ostalim bolesnim zatvorenicama napustila logor nakon čega su ih vlakom prevezli natrag u Stutthof. Ondje je uslijedila selekcija koja je odlučivala o tome koga će se odmah spaliti, a koga kasnije. Trudi je ovaj put bila u lošijoj situaciji od majke. Kada su esesovci vidjeli ozljedu, odmah su je poslali nalijevo, a majku nadesno. Nakon svega što su proživjele zajedno. Majka i kći morale su se rastati:

Privile smo se jedna uz drugu i zaplakale. Neka nas samo izruže i pretuku na mrtvo ime, nije važno! Toliko smo dugo uspjele održati jedna drugu na životu. Toliko smo toga već izgubile. Ovo je sad bio kraj. Opraštala sam se s majkom zauvijek. Bio je to nepodnošljivo bolan rastanak. Svaka je od nas žalila onu drugu više nego samu sebe. (ibid: 92)

Trudi zatim odvede u golemu zagrijanu prostoriju u kojoj su logoraši kriminalci stajali pred pećima i bacali još žive zatvorenice u vatru. Međutim, kada je došao red na nju, dogodilo se čudo. U krematorij je ušao zapovjednik logora i rekao: „Nosite tu djevojku odavde!“ (ibid: 95) I tako je Trudi umjesto u peći završila u bolnici gdje joj je njemačka bolničarka saopćila

kako je upravo ona naredila zapovjedniku da je spasi jer je vidjela njezin rastanak s majkom koji ju je iznimno potresao.

Peto poglavlje *Iz logorske bolnice do broda u plamenu* započinje ponovnim susretom majke i kćeri. Poslije susreta Trudi šalju na operaciju noge nakon koje joj dani prolaze u oporavku, druženju s ostalim ženama i razgovoru s majkom. Međutim, ubrzo stiže epidemija tifusa koja uzima živote gladnim i fizički slabim osobama što bi značilo da je logor bio „idealna sredina“ (ibid: 103) za širenje takve bolesti. Ratna se situacija također mijenja. Nijemci su prestali s uporabom plinskih komora, Rusi su započeli s granatiranjem logora, a zapovjednici su sve više i više bježali.

U siječnju 1945. godine došlo je do prvih evakuacija iz Stutthofa u kojima su Nijemci tjerali preostale logorašice na marš u kojem je umrlo njih gotovo dvadeset pet tisuća. Ipak, oko deset tisuća žena, među kojima su bile i Trudi i njezina majka, ostale su u logoru jer su bile suviše slabe i bolesne za takvo pješaćenje. Majka je u to vrijeme oboljela od tifusa zbog čega su je premjestili na drugi odjel bolničke barake, međutim, brzo se oporavila. Rusi su se sve više približavali što je dovelo do konačne evakuacije zatvorenica iz Stutthofa krajem travnja. Onako iznemogle, logorašice su morale hodati oko šest sati uz morsku obalu bez imalo hrane.

Kad su konačno stigle do tri velika broda, zapovjednici su ih ukrcali, a da im nisu rekli kamo ih vode. Osim Nijemaca koji su upravljali brodom, na njemu su bili još i poljski i ukrajinski logoraši koji su u Stutthofu obavljali teške fizičke poslove. Putovanje se završilo nakon deset dana kada je jedna britanska bomba pala nedaleko od broda, oštetila ga te prouzrokovala požar na palubi zbog kojeg je krma počela tonuti. Trudi se zajedno s majkom uspjela domoći palube s koje je vidjela britanske brodove koji su im se približavali. Tada je shvatila: „Nijemci su na svojim plovilima izvjesili bijele zastave. Predali su se. Bile su to zastave mira. Zagrlila sam majku. Rat je završio, a mi smo bile još žive.“ (ibid: 110)

Na prvom liječničkom pregledu nakon britanskog oslobođenja zatvorenica koje su bile na njemačkom brodu, Trudi i njezinoj majci ustanovljeno je da boluju od tuberkuloze. Na hitnoj medicinskoj njezi u Kielu ostale su mjesec-dva dok sve dok se nisu u potpunosti oporavile. Istovremeno su tragale za bilo kakvim informacijama o ostatku njihove obitelji za koji nisu bile sigurne je li preživio. Jednoga su dana otkrile da u Frankfurtu boravi netko pod imenom Manfred Simon što ih je obradovalo jer se tako zvao Trudin brat. Istog trena odlučile su otputovati ondje kako bi se uvjerile je li to zaista on. Manfred u Frankfurtu je doista bio

Trudin brat. Njihov je susret bio iznimno ganutljiv. Manfred je preživio koncentracijski logor Dachau, a njegova žena Dita je također uspjela preživjeti. Saznali su, međutim, da su majčini roditelji kao i brat Jakob bili spaljeni u kaunaškom getu, dok je teta Tita zajedno sa svojim mužem ubijena u Rigi.

Trudi i njezinoj obitelji sljedeći je cilj bio napustiti Njemačku. Manfred i Dita namjeravali su se preseliti u Ameriku te su pozvali i Trudi i majku da im se pridruže. Dok su čekale američke vize boravile su u Feldafingu. Nakon nekog vremena Trudi je odlučila ponovno posjetiti Manfreda u Frankfurtu. Tada je upoznala Zeeva, mladića koji je također preživio kaunaški geto i logor Dachau nakon čega je živio zajedno s njezinim bratom i njegovom ženom. Zeev ju je dočekao na kolodvoru te je na nju ostavio snažan prvi dojam:

On je bio mršav, tamnokos, smeđih, inteligentnih očiju. Premda je bio posve jednostavno odjeven, imao je dostojanstveno držanje. Bio je samouvjeren ali ne i nabusit, i odmah sam pojmla da je dobar čovjek, čovjek u koga se možeš pouzdati. Unatoč svemu što je u životu doživio, svojim je vladanjem pokazivao da je kulturan i dobro odgojen. Bilo je jasno da ima snažnu volju i mnogo odlučnosti. Prije nego što smo stigli do vrha stepenica, rekao mi je da ću s njim u Palestinu. Pomislila sam da nije normalan. (ibid: 124)

Nakon tjedan dana provedenih u Frankfurtu, Trudi se vratila u Feldafing gdje je nastavila sa školovanjem u bolnici, a Zeev joj je često dolazio u posjet. Unatoč vizi koju su čekale, on je ustrajao u namjeri da majka i Trudi pođu s njim u Palestinu umjesto s Manfredom u Ameriku. Nakon dugog premišljanja, Zeev ih je uspio nagovoriti i one su odlučile poći s njim u Palestinu jer ih je uvjerio kako „Židovi treba da žive u svojoj zemlji, a ne kao stranci u nekoj tuđoj, čak ni u takvoj koja im je naklonjena kao što su Sjedinjene Države.“ (ibid: 130) Zeev i Trudi su se vjenčali u lipnju 1946. godine. Majka mu se divila i iznimno ga je voljela te je za njega govorila da je „*eine gute Wurzel* (‘dobar korijen’)“ (ibid: 134) jer je unatoč svemu što je proživio ostao neiskvaren. Sljedeće su se godine odlučili pokušati domoći Palestine jahtom. Bilo je to vrlo rizično putovanje jer su bili ilegalni doseljenici koji su putovali krivotvorenim putovnicama, ali, pothvat je naposljetku bio uspješan. U Haifu su pristali 20. studenog 1947., a Trudi je taj događaj opisala kao „početak novog života“. (ibid: 137)

Posljednje poglavlje *Normalan život* govori o Trudinom životu s obitelji u Izraelu. Ona prepričava kako joj je majka preminula 1981. godine čime su ona i njezin muž izgubili njihovog „najdražeg suputnika u životu“. (ibid: 139) Prije toga, svi su živjeli zajedno kao podstanari. Trudi i Zeev su se zaposlili, a majka je zarađivala pekući kolače. Za vrijeme Rata

za neovisnost Zeev je bio vojnik, a Trudi je radila u jednom vojnom logoru u medicinskom laboratoriju. Unatoč njezinoj bolesti pluća i liječničkim upozorenjima da ne bi trebala rađati, Trudi je 1951. godine rodila svog prvog sina Dorona. Nakon njega imala je još dva sina, Odeda i Gila koje nije željela odgajati u sjeni holokausta. Naime, željela je da njihova djeca poštuju nju i oca kao ljude, a ne da ih žale kao žrtve. (ibid: 142)

Ubrzo je shvatila da se želi okrenuti dobrotvornom radu jer ju je život naučio kako je najvažnije „nesebično pomagati drugima“. (ibid: 145) Iako je imala pune ruke posla odgajajući svoje sinove, obavljajući tri honorarna posla, vodeći kućanstvo i nadoknađujući školovanje koje je propustila u mladosti, uključila se u program pod vodstvom organizacije B'nai B'rith kojoj je glavni cilj bio pomagati doseljenim obiteljima iz istočnih zemalja u kuhanju, predviđanju troškova, prikupljanju odjeće, namještaja i sl. Veliki problem za doseljenike bilo je obrazovanje. Roditelji nisu bili u mogućnosti pomoći svojoj djeci oko škole jer su i sami bili neobrazovani, a udžbenici su im bili preskupi. Zbog toga je Trudi dobrotvornim priložima prikupila novac te im omogućila da dođu do potrebnih knjiga. Također je svu djecu s popisa upisala u gradsku knjižnicu.

Jedan od njezinih najvećih projekata zasigurno je bio onaj u kojem je pronašla preko devetsto zubara dobrovoljaca iz devet različitih zemalja koji su dobrovoljno dolazili u Izrael i liječili siromašne obitelji koje si nisu mogle priuštiti dentalnu njegu u Jeruzalemu. Knjiga se završava Trudinim sjećanjima o holokaustu i mislima s kojima se suočavala svakodnevno:

Ta su moja sjećanja tako snažna i mučna da se katkad pitam: 'Kakvog ima smisla pričati o tome? Može li itko tko nije sve to proživio išta od toga razumjeti?' Pisanje ove knjige donijelo mi je stanovito olakšanje iako je na mahove bilo vrlo bolno. Prije nego što sam je počela pisati, sjećanja su mi bila vrlo živa i neposredna, ali kad sam ih stala dopunjavati određenim pojedinostima, ustanovila sam da sam mnoge jezovite događaje napola zaboravila. Morala sam se radi same knjige iznova prisjetiti mučnih trenutaka. Bez obzira na sve, dugo još nakon što čitatelj zaklopi ovu knjigu i odloži je, ja ću i dalje živjeti sa svojim bolima i jadima. Kad se nekom drugom nešto dogodi, to je strašno. Ali kad se to nama dogodi, bol ostaje i dalje u nama. Sami smo sa svojom patnjom. (ibid: 152)

4.3. Obrambeni mehanizmi kod žena za vrijeme holokausta

Iako je već napisana ogromna količina literature o holokaustu, većina je usredotočena na sam povijesni događaj te se temelji na muškoj perspektivi. (Goldenberg 1996: 79) Ipak, ženski su memoari često ključni čimbenici u razumijevanju holokausta iz šire perspektive.

Ženski i muški memoari, doduše, dijele određene karakteristike kao što su narativ i struktura koja počinje pripadanjem pojedinca obitelji ili zajednici, a zatim prelazi na njegovo poniženje, izolaciju, lišavanje slobode i konačno uništenje. I muškarci i žene u njima opisuju namjerno i neopravdano nasilje koje su nad njima vršili kapoi i SS, ali razlike u njihovim reakcijama na nacističku okrutnost jasno su uočljive, iako su donedavno bile ignorirane ili zanemarivane. Međutim, razna su istraživanja pokazala kako ženski memoari međusobno dijele nevjerojatno slična obilježja koja proizlaze iz njihovih iskustava kao dvostrukih žrtava (s jedne strane kao žena te s druge strane kao Židovki) u mizoginom, rasističkom, totalitarnom društvu. Takvi memoari najčešće donose priče koje u središte stavljaju žensku snalažljivost koja im je bila od velike pomoći u paklu geta i logora. (ibid: 78)

Iako ženska svjedočanstva o holokaustu postoje oduvijek i nisu ništa novo, analize koje se bave načinom na koji je iskustvo holokausta utjecalo upravo na njih, kao i promatranje obrambenih mehanizama koje su razvile u odnosu na muškarce, ostali su uglavnom neistraženi. Lenore Weitzman ističe kako je prva strategija preživljavanja kojoj su pribjegavale logorašice bila formiranje takozvanih „Camp Sister“, to jest ‘sestara u logoru’. Istraživanja pokazuju da je ovakvo udruživanje bilo češće kod žena nego kod muškaraca. Dvije bi žene koje su bile blisko povezane motivirale jedna drugu na preživljavanje, dijelile su obroke, štatile jedna drugu od napada vojnika, bodrile se za vrijeme prozivki i selekcija i sl. Na taj su način ulijevale jedna drugoj nadu i ostajale na životu jer nisu željele da ona druga ostane sama. (Mikel) Oblik ‘sestara u logoru’ možemo prepoznati u odnosu Trudi i njezine majke koje su jedna drugoj bile glavni oslonac i motivacija. Trudi zbog majke ne odustaje, ne dopušta si da klone duhom, nastavlja se boriti i spremna je na sve samo kako bi je zaštitila. Ona svoj odnos s majkom opisuje na sljedeći način:

Nas smo dvije bile poput premorenih plivača zahvaćenih bujicom. Kad god bi jedna od nas potonula, druga je morala smoći snage da je izvuče na površinu. U prvi mah sam ja isplivala na površinu i najprije udahнула zrak. Meni je ipak bilo malo lakše jer sam bila mlađa i otpornija. Umah sam shvatila da jedino još ja održavam majku na životu, a znala sam isto tako da ni ja ne bih mogla živjeti bez nje. Imale smo samo jedna drugu, a onog časa kad je otac ubijen, ja sam morala preuzeti odgovornost. (Birger 2002: 73)

Nadalje, brojni stručnjaci, pa tako i Myrna Goldenberg, kao jedan od obrambenih mehanizama prepoznali su i razgovaranje i maštanje o hrani. (Mikel) Trudi tako više puta napominje kako je u vrijeme zarobljenštva konstantno bila gladna, toliko da je ponekad i halucinirala od gladi. (Birger 2002: 65) Nerijetko joj je hrana dolazila i u snove pa tako

prepričava: „Svake sam noći sanjala kako jedem žemičku s maslacem i pijem šalicu vrućeg kakaa. Bili su to vrlo živi snovi i potpuno oprečni surovoj stvarnosti, u kojoj smo dobivale minimalne količine grozne hrane.“ (ibid: 81)

Jedna od glavnih okupacija koja je održavala žene na životu u logorima bila je i kako doći do hrane. (Mikel) Trudi je tako iz dana u dan, najviše za vrijeme boravka u kaunaškom getu, stavljala svoj život u opasnost kako bi osigurala malo hrane za svoju obitelj, ali i za druge koji zbog starosti ili bolesti nisu mogli raditi. Bila je brza, snalažljiva, a ponajviše hrabra pa je za „napola truli krumpir u polju, korice kruha koju je netko bacio – bilo što“ (Birger 2002: 53) bila spremna bježati od stražara, krasti s polja na kojima nije smjela biti, smješkat se vojnicima za vrijeme kontrole dok bi u tajnim džepovima krijumčarila hranu. Bila je svjesna da joj je svaki takav pokušaj mogao biti posljednji i otjerati je u smrt, ali, kako je i sama rekla: „Svagda sam bila spremna prihvatiti rizik. Uzdala sam se u svoju sreću i domišljatost.“ (ibid: 19)

Treća stavka koju Goldenberg spominje kao bitnu za preživljavanje u logorima kod žena je „companionship“, to jest drugarstvo. (Mikel) Iako mnogi izvori, kako preživjelih tako i znanstvenika, naglašavaju činjenicu da je preživljavanje u logorima, prije svega, bilo slučajno, gotovo svi ženski memoari implicitno ili eksplicitno pripisuju preživljavanje nekom načinu ženskog prijateljstva ili suradnje. (Goldenberg 1996: 86) Trudi je, doduše, više puta napominjala kako su ona i majka uglavnom funkcionirale zasebno te da se nisu pretjerano družile s drugim zatvorenicama niti da su sklapale prijateljstva. Ipak, u jednoj situaciji presudnu ulogu u njihovim životima u logoru odigrala je upravo jedna od zatvorenica. Naime, kad je Trudi ozlijedila nogu krampom i više nije mogla boraviti u radnom logoru, kapoi su joj obznanili kako će je sutradan poslati u bolnicu u Stutthof. Majka je nije željela pustiti da ide sama pa je odlučila poći s njom. Međutim, do željezničke pruge do koje su trebale stići kako bi se ukrcale na vlak bilo je najmanje dva kilometra. Njih su dvije bile vrlo slabe i zbog toga su se jedva pomicale oslanjajući se pritom jedna na drugu, a kapo koji ih je nadzirao se sve više ljutio. Bilo je samo pitanje vremena kada će ih ustrijeliti ili istući do smrti. U tom se trenutku dogodilo čudo. Trudi događaj prepričava na sljedeći način:

Tad nas je spasila jedna naša prijateljica. Ta mlada žena iz logora vidjela nas je kako bespomoćno stojimo u polju. Ja nisam mogla hodati, a majka je bila preslaba da bi mi mogla pomoći. Mlada žena se sama ponudila da pomogne majci odvući me do vlaka. Bila je to jedna od najplemenitijih gesta koju je itko ikad mogao učiniti. Žena nije mogla biti sigurna ni da je sama dovoljno jaka da mi pomogne prevaliti taj put. Ako ne uspije, kapo će je ustrijeliti

zajedno s nama. Dakako da joj nitko nije mogao jamčiti da neće i nju ubaciti s majkom i sa mnom u vlak za Stutthof kad se napokon domognemo pruge. Ona je sve to znala, ali kad je vidjela koliko nam je potrebna pomoć, preuzela je taj rizik. Dugujem joj život, a čak se i ne sjećam kako se zvala. (Birger 2002: 88–89)

Nadalje, stavka koju su mnoge žene lukavo iskorištavale pri preživljavanju bila je „zavođenje“, to jest pridobivanje muške naklonosti kako lijepim riječima tako i ponašanjem. Na tragu toga, profesorica Dalia Ofer rekla je kako je „biti žena ponekad imalo svoje prednosti“ nadodavši kako se „žene nisu ustručavale, na primjer, igrati na mušku galantnost, ili se prikazati siromašnima ili nesretnima kako bi pridobile muške simpatije.“ (Mikel) Trudi priznaje da se i ona ponekad koristila tom taktikom kako bi dobila više hrane. Bila je svjesna svog mladenaštva i unatoč uvjetima u kojima je živjela znala je da je i dalje „zgođušna djevojčica“. (Birger 2002: 81) Bilo je situacija u kojima bi se umiljato smješkala stražarima za koranicu kruha, ali nikada ništa više od toga premda je znala da su neke žene „spavale s *kapoima* za nešto malo dodatne hrane i kojekakve usluge.“ (ibid) Trudi nadodaje kako joj je majka uvijek govorila da takve logorašice ne smije osuđivati te da ona također smije činiti slične stvari ako joj ikad život bude u opasnosti.

Razlike između muškaraca i žena vidljive su i kod gubitka rodnog identiteta do kojeg je dolazilo šišanjem kose, tjeranjem na golotinju pred pripadnicima suprotnog spola te gubitkom menstruacije. (Baumel 2000: 48) Trudi vrlo slikovito opisuje jednu scenu iz koje je vidljivo u kojoj su mjeri žene bile ponižavane u koncentracijskim logorima:

Tada su nam *kapoi* zapovjedili da se svučemo dogola i bacimo odjeću na veliku gomilu. Brutalno su sami svukli logorašice koje su bile preslabe da ih shvate ili da izvrše zapovijed. Kad sam ostala bez kose, bez majke i bez odjeće, svedena sam bila na ništicu. Ostale su mi samo kosti i koža i opaka infekcija na nozi. Reklo bi se da su ostale logorašice koje su bile sa mnom, *mussulmen*, već mrtve. Onako očišane dogola, glave su im izgledale kao gole lubanje velikih očiju kojima su ravnodušno gledale u oči usudu. Kud sam god bacila pogled, vidjela sam izmoždenu, gola ženska tijela, toliko usukana od dugotrajnog gladovanja da gotovo više nisu ni izgledala kao žene – bile su to majke, supruge i kćeri, žene koje su nekad vodile ljubav, rađale i othranjivale djecu, a sad su bile svedene na ljudsko ruglo. (Birger 2002: 93)

Također, djevojčice su za vrijeme Drugog svjetskog rata u vrlo kratkom razdoblju morale psihički sazreti, ponekad čak i preuzeti roditeljsku ulogu te se brinuti o preostalim članovima obitelji. To je za njih, kako kaže Di Parma (2001: 72), bio jedan od najtraumatičnijih događaja za vrijeme čitavog holokausta jer su na takav način roditeljske

figure koje su dotad smatrale svojim herojima i zaštitnicima, sada po prvi put vidjele kao slabe i nemoćne. Gledajući ih ponižene, ili još gore, očajne i uplakane, naglo je i zastrašujuće mijenjalo njihovu predodžbu o sigurnosti. Situacija se toliko promijenila da su se odrasli nerijetko ponašali kao djeca što je za djecu znao biti prevelik teret. Trudi potvrđuje taj fenomen kada prepričava majčino stanje nakon što joj je otac bio ubijen. Međutim, ona je spremna preuzeti novu ulogu koju joj je situacija nametnula:

Sad više nisam trebala nju da pazi na mene. Zнала sam da se moram brinuti sama za se. [...] Njegova je smrt dotukla moju majku, ali sam ja, usprkos boli, nastojala sačuvati nadu, iako nade nije bilo. [...] Nakon očeve smrti, majka nije mogla prikriti svoj očaj preda mnom. Ja sam morala biti jača od nje, provjeravati da je pojela ono što smo još imali za jelo, provjeravati da nije digla ruke od svega, i pretvarati se da očekujemo čudo, da će Rusi ubrzo stići i otjerati naciste. (Birger 2002: 17)

Naposljetku, selekcije u radnim logorima obično su bile veća prepreka za žene nego za muškarce, prije svega zbog bioloških i fizioloških čimbenika. Trudnice ili žene s malom djecom su bile automatski osuđene na smrt, dok su muškarci iste dobi (između dvadeset i trideset godina) imali najbolje šanse za dobar ishod na selekciji, to jest za preživljavanje. Isto su tako muškarci s ožiljcima bili smatrani sposobnijima za rad i „otpornijima“ dok su takve žene bile često slane u krematorije. (Baumel 2000: 50) Čak je i odjeća igrala veliku ulogu tijekom selekcija što je vidljivo i u *Kćerinom daru majci* kad Trudinu majku šalju na jednu stranu, a nju na drugu. Trudi je uvjeren da je liječnik majku osudio na smrt zbog „bezoblične crne haljine“ (Birger 2002: 16) koju su joj nadređeni dali da odjene, a koja ju je, po njezinom mišljenju, dodatno postarala. Na kraju se ispostavlja da je u pravu. Naime, nakon što njih dvije zamijene odjeću, obje prolaze selekciju i uspješno izbjegavaju smrt.

5. ZAKLJUČAK

Zbog količine dječje literature na temu holokausta koja je nastala do današnjeg dana često nismo ni svjesni koliko je ovo područje zapravo problematično i osjetljivo. Iako je tema sama po sebi teška i za odrasle, to ne znači da je mlađi čitatelji trebaju izbjegavati. Kroz ovaj diplomski rad došli smo do zaključka kako je književnost izvrstan alat koji može biti od velike pomoći djeci da na lakši i jednostavniji način prihvate i nauče što se dogodilo za vrijeme jednog od najstrašnijih događaja u ljudskoj povijesti. Normalno je i opravdano da postoje roditelji koji i dalje strahuju od suočavanja svoje djece s tematikom holokausta jer je na prvi pogled gotovo nemoguće vidjeti pozitivne strane tog događaja. Međutim, stručnjaci tvrde da su knjige za djecu koje govore o Drugom svjetskom ratu vrlo poučne jer, između ostalog, progovaraju o rasizmu i antisemitizmu koji su itekako aktualni u današnje doba, pokazuju koliko generalizacija, predrasude i stereotipi mogu biti štetni, daju do znanja kako svaki pojedinac može donijeti promjenu, kako je i u najtežim vremenima važno činiti dobra djela i koliko pogubna može biti šutnja ili „zatvaranje očiju“ pred nepravdom koja se događa oko nas te nas u konačnici podsjećaju da empatija, požrtvornost, suosjećanje i ljubav koju gajimo prema drugima mogu pobijediti sve nedaće. Ipak, od presudne su važnosti učitelji i roditelji koji trebaju shvatiti da je užasnih događaja poput holokausta bilo u prošlosti, a vjerojatno će ih, nažalost, biti i u budućnosti. Međutim, njihova je uloga da djeci budu potpora tako što će im kroz kvalitetan odabir literature pomoći uvidjeti da se i iz najmračnijih događaja mogu izvući pozitivne strane.

Da nije svako štivo podjednako dobro za djecu i za njihovo učenje o holokaustu pokazali smo na primjeru prvog djela koje smo analizirali u radu, a to je fiktivni roman *Dječak u prugastoj pidžami*. Kada je riječ o ovoj kontroverznoj knjizi, situacija nipošto nije crno-bijela i teško je doći do jednog zaključka. Ipak, jedna je stvar jasna, a to je da su negativne i pozitivne kritike u gotovo jednakom omjeru. Stručnjaci tvrde da ovo djelo ne bi trebalo biti sastavni dio školskih kurikuluma, a još manje prvo štivo o holokaustu s kojim se djeca susreću zbog mnogih neistina o samom događaju koje su prisutne u romanu i zbog uvođenja brojnih razina empatije koje su, prema njima, neprihvatljive kada je u pitanju ova tematika. S druge strane, *Dječak u prugastoj pidžami* jedna je od najčitanijih dječjih knjiga o holokaustu i oduševljenje mlađih čitatelja njome je toliko veliko da je gotovo nemoguće pronaći ijednu njihovu negativnu recenziju kada je ovo djelo u pitanju.

Nasuprot *Dječaka u prugastoj pidžami*, u radu smo analizirali i djelo dvaju autora Trudi Birger i Jeffreyja M. Greena pod nazivom *Kćerin dar majci – sjećanja iz holokausta* koje bi za neke kritičare predstavljalo bolji izbor za djecu jer pripada žanru autobiografije i samim tim se smatra da je istinitije i da prikazuje događaj činjenično i realno. Međutim, moramo biti svjesni i toga da žrtve često određene događaje s vremenom zaborave jer su ih zbog traume koju su proživjele pokušale potisnuti u sjećanju. Iako je ovo djelo manje poznato od onog Johna Boynea, bilo je korisno za analizu jer, osim što mu se žanrovski suprotstavlja, prikazuje neke nove aspekte koji nisu prisutni u prvom romanu. Ovaj naslov prikazuje žensko iskustvo holokausta i načine na koje su žene uspijevale preživjeti holokaust, to jest koji su bili njihovi obrambeni mehanizmi u odnosu na muškarce.

Zaključno možemo ustvrditi da ne postoji isključivo jedan žanr koji je idealan za prikazivanje holokausta u dječjoj literaturi. Dakle, i fikcija i autobiografija imaju svoje prednosti i mane i to smo dokazali kroz ovaj diplomski rad. Možemo se složiti da zapravo ne postoji način da se događaj koji je u tolikoj mjeri bio neljudski i nepojmljiv kao što je holokaust može prenijeti stopostotno istinito. Činjenica je da nitko osim samih žrtava nikad neće moći u potpunosti pojmiti užas njihovih priča. Upravo je zbog toga književnost ključna jer čitanjem ne dozvoljavamo da se njihove sudbine zaborave. Naposljetku, kako američka spisateljica knjiga za djecu Jane Yolen kaže (Franklin 2018), svako napisano djelo na tematiku holokausta je i dalje svjedok, to jest sjećanje, a to nipošto nije mala stvar.

POPIS LITERATURE

- Baumel, Judith Tydor. 2000. „‘You Said the Words You Wanted Me to Hear but I Heard The Words You Couldn’t Bring Yourself to Say’: Women’s First Person Accounts of the Holocaust“. U: *The Oral History Review*, Winter - Spring, Vol. 27, No. Taylor & Francis: 17–56.
- Bird, Betsy. 2022. „How Do You Even Write a Book for Kids About the Holocaust Anymore? An Interview with Danica Davidson“. U: *School Library Journal*. Internet. 15. ožujka 2023.
- Birger, Trudi. 2002. *Kćerin dar majci: sjećanja iz doba holokausta*. U suradnji s Jeffreyjem M. Greenom. Zagreb: Neretva
- Boyne, John. 2020. *Dječak u prugastoj pidžami*. Varaždin: Katarina Zrinski
- Davies, Peter. 2014. „Testimony and Translation“. U: *The Translation and Literature*, Vol. 23, No. 2. Holocaust Testimony and Translation. Edinburgh University Press: 170–184.
- Di Parma, Sara Valentina. 2001. „Storia e memoria di bambini e di adolescenti nella Shoà“. U: *La Rassegna Mensile di Israel*, terza serie, Vol. 67, No. 3. Unione delle Comunità Ebraiche Italiane: 57–84.
- Exner, Richard. 1986. „Some Reflections on Holocaust and Post-Holocaust Writing“. U: *World Literature Today*, Vol. 60, No. 3. Board of Regents of the University of Oklahoma: 402–406.
- Ferriss, Jeannie. 2013. „Paths through the Darkness: A Survey and Content Analysis of Holocaust Literature for Children and Young Adults“. U: *SLIS Connecting*, Vol. 2: Iss. 2, Article 9: 1–31.
- Franklin, Ruth. 2018. „How Should Children’s Books Deal with the Holocaust?“ U: *The New Yorker*. Internet. 15. ožujka 2023.
- Gibson, Caitlin. 2022. „When should my kids read ‘Maus’? How parents can help children learn about the Holocaust“. U: *The Washington Post*. Internet. 15. ožujka 2023.
- Goldberg, Martin. 1995. „Children’s Literature and the Holocaust“. U: *Literacy: Traditional, Cultural, Technological. Selected Papers from the Annual Conference of the International Association of School Librarianship*: 104–109.

- Goldenberg, Myrna. 1996. „Lessons Learned from Gentle Heroism: Women’s Holocaust Narratives“. U: *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 548, The Holocaust: Remembering for the Future. Sage Publications: 78–93.
- Green, Karen. 2010. „The portrayal of Holocaust rescuers in children’s literature“. U: *Doctoral Dissertations*. 368: 1–177.
- Hajarnavis, Kavish. 2015. „‘The Boy in the Striped Pyjamas’ A Must-Read For Learning About The Holocaust“. U: *The Swaddle*. Internet. 29. ožujka 2023.
- Haramija, Dragica. 2002. „Smrt u prozi za djecu i mladež“. U: *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež*. Ur. Ranka Javor. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba: 30–38.
- Jackson, Darius. 2020. „‘I know it’s not really true, but it might just tell us...’: The troubled relationship between The Boy in the Striped Pyjamas and understanding about the Holocaust“. U: *Holocaust Education*, UCL Press: 135–149.
- Kelly, Shirley. 2008. „More like a Professional Writer“. U: *Books Ireland*, Feb., No. 300. Wordwell Ltd: 5–6.
- Lassner, P., Cohen, D. M. 2014. „Magical Transports and Transformations: The Lessons of Children’s Holocaust Fiction“. U: *Studies in American Jewish Literature (1981-)*, Vol. 33, No. 2. Penn State University Press: 167–185.
- Matthews, Amy T. 2013. *Navigating the Kingdom of Night*. University of Adelaide Press: 15–84
- Mikel, Melissa. *Children’s Picture Book Portrayals of Women in Holocaust Concentration Camps*: 1–15. Internet. 15. ožujka 2023.
- Natalizia, Giorgia. 2017. „The Boy In The Striped Pyjamas – a book review by Giorgia N.“. U: *Acorn House International Bilingual School Rome*. Internet. 29. ožujka 2023.
- Saksida, Igor. 2002. „Nešto nečuveno: tabu teme u slovenskoj dječjoj poeziji od narodne pjesme do današnjih dana“. U: *Tabu teme u književnosti za djecu i mladež*. Ur. Ranka Javor. Zagreb: Knjižnice grada Zagreba: 45–65.
- Shatzky, Joel. 1991. „Creating an Aesthetic for Holocaust Literature“. U: *Studies in American Jewish Literature (1981-)*, Vol. 10, No. 1. Penn State University Press: 104–114.

Silva, Arsenio F., Savitz, Rachelle S. 2019. „Defying Expectations“. U: *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, Vol. 63, No. 3. International Literacy Association and Wiley: 323–331.

—— „Biography“. U: *John Boyne*. Internet. 29. ožujka 2023.

—— „Book Review: The Boy in the Striped Pyjamas by John Boyne“. U: *The Bookish Elf*. Internet. 29. ožujka 2023.